

XEMYC
~~~~~
HÆMUS

ПРЕОБРАЗЯВАНЕ НА ГРОЗНОТО В КРАСИВО

Не всичко изхвърлено е боклук. Едно изхвърлено пликче от чай, не представлява особено голяма заплаха за човечеството. Използвам ги по-скоро като символи в борбата срещу замърсяването на природата.

Предметите, изместени от естествената им среда и поставени в друга обстановка, придобиват ново значение, превръщат се в произведения на изкуството. Една смачкана и изхвърлена консервна кутия, поставена на постамент в изложбена зала, заградена с въженце и снабдена с подходящо заглавие, вече не е онзи „боклук“ от кофата. С поставянето на тези предмети в неестествена за тях среда възпроизвеждаме спора между природата и цивилизацията. Това отделяне от природата само по себе си е изкуство. Минимализирането на средствата насочва към същността, мисълта се изчиства от излишни подробности.

Тук бихме могли да отбележим неразделната връзка между духовния и физическия свят. Да издигнем сакралната светлина на производството или да отблъснем даденостите на цивилизацията, но само като идея. Защото където има цивилизация и производство, там има и отпадъци. Имаме ли нужда от тези предмети, от непрекъснатото купуване и изхвърляне. Камарите от излишни предмети растат и ни задушават.

Да пазим мястото, където сме пригнудени да живеем.

Миrolюба Гендова

CSÚNYÁBÓL SZÉPET

Nem minden szemét, amit kidobnak. Egy kidobott teafilter nem jelent különösebb fenyegetést az emberiségre. Én inkább a környezetszennyezés elleni harc szimbólumaként használok őket.

A saját természetes közegükből kikerült és más környezetbe helyezett tárgyak új jelentőséget nyernek, műalkotásokká válnak. Egy összenyomott és kidobott konzervdoboz talapzatra helyezve a kiállítóteremben, zsinórral elkerítve és jól megválasztott címmel ellátva már nem „szemét” a kukából. Azáltal, hogy a tárgyakat számukra természetellenes közegbe helyezzük, újrafogalmazzuk a természet és civilizáció közti ellentétet. Ez a természettől való elválasztás önmagában művészet. Az eszközök minimalizálása a lényegét hangsúlyozza ki, a gondolat megtisztul minden felesleges részlettől.

Itt megemlíthetnénk a szellemi és fizikai világ közti elszakíthatatlan kapcsolatot. Magasra tarthatnánk a termelés szent fényét, vagy elvethetnénk a civilizáció adottságait, de csak eszmeileg. Mert ahol civilizáció van, ott van hulladék is. Vajon szükségünk van ezekre a tárgyakra, az állandó vásárlásra és kidobásra? A felesleges tárgyak halmai egyre növekednek, és fojtogatnak minket.

Vigyázzunk a helyre, ahol kénytelenek vagyunk élni.

Miroljuba Gendova

– Kovács Gergely Lajos fordítása

Х Е М У С

брой 1/2020 · година XXIX

ГРАВИТАЦИЯ

Музиката е животът
Интервю на Светла Кьосева
с Анжела Тошева

КОЛЕЛО

Мартин Христов –
преводачът и издателят
Интервю на Емил Басат

ЛАЙОШ КАШАК

Младоженка · Измръзнало зърно
Съблазняване на убогите
Много много геца
Безпредметна тъга
превод: Мартин Христов

СТРАНИЦИ

ГЮЛА ВАРШАНИ

Последният градинар
превод: Светла Кьосева

ДОБРОМИР БАЙЧЕВ

Глиненият цар

ЗА ДЕЦАТА

ЙОРДАН РАДИЧКОВ

Буквар и жабешка читанка

ЗА АВТОРИТЕ

Илюстрации: Миrolюба Гендова

H Æ M U S

1/2020 szám · XXIX évfolyam

GRAVITÁCIÓ

A zene az élet. Kjoszeva Szvetla
interjúja Anzselá Tosevával
Kovács Gergely Lajos fordítása

KERÉK

Martin Hrisztov –
az író és a kiadó
Emil Baszat interjúja
Kovács Gergely Lajos fordítása

KASSÁK LAJOS

Menyasszony · Elfagyott gabona
Balgák megkísértése
Sok sok gyerek
Tárgytalan szomorúság

OLDALAK

VARSÁNYI GYULA

Az utolsó grádinár

DOBROMIR BAJCSEV

Agyagkirály
Kovács Gergely Lajos fordítása

GYEREKEKNEK

JORDAN RADICSKOV

Az ábécéskönyv és
a békaolvasókönyv
Iván Andrea fordítása

A SZERZŐKRŐL

Miroljuba Gendova illusztrációival.

5

17

29

35

53

73

84

Музиката е животът
*Интервю на Светла Кьосева
с Анжела Тосева*

A zene az élet
Kjoszeva Szvetla interjúja
Anzsela Tosevával

По случай националният празник на Унгария 23 октомври, изтъкнатата българска пианистка Анжела Тошева бе наградена със Сребърен кръст от президента на Унгария, който ѝ бе връчен на прием в Унгарското посолство в София. За любителите на музиката в Унгария, Анжела Тошева е известна и от редовните си концерти в унгарската столица.

Разговорът с Анжела Тошева започна с честитка за високата награда.

СВЕТЛА КЪОСЕВА Това е едно признание за музикалната ви дейност, но също така и за голямата ви преданост към унгарската музика и изтъкнати унгарски музиканти като Бела Барток, Дьорд Лигети. Разкажете за вашата връзка с унгарската музика.

АНЖЕЛА ТОШЕВА Може би случайно или подсъзнателно бях привлечена от музиката на Бела Барток с това, че зад фолклорната ѝ обвивка се крие нещо повече. И тъй като в музикалното училище в София не съм била специално въвеждана в нея, първата творба, която ми попадна, беше Сонатата – със сигурност не най-подходящото първо произведение за толкова сложен и многопластов композитор. Тогава бях 17-годишна и закърмена изключително само с традиционния музикален репертоар от училище. И какъв беше моят шок – културен, личностен и социален, когато пресвирих това произведение! Първото, което ми мина през ум е дълбоко различният музикален език, който не разбирах, но който усещах като непозната вселена, но и вярна следа. И тъй като вече няколко години преди това бях разбрала, че за да не бъде елиминирана от силните на деня, трябваше да работя две паралелни интерпретации – тази, която искаха от мен, и тази, която усещах, че трябва да бъде, появата на Сонатата от Барток в моя свят, извъднъж мощно подкрепи у мен този глас, който пазах за себе си. По-

степенно започнах да напредвам в ученето ѝ, но съвсем сама, извън пиесите, които трябваше да нося на уроците по пиано в училище. Междувременно, забелязах, че с навлизането в Сонатата от Барток, все по-ясно разбирах Бах и Моцарт. Оглеждайки се плахо встрани, виждах, че тази музика беше посрещана с нотка на пренебрежение от тези, на които ни се внушаваше да вярваме. Установих обаче, че някои водещи наши пианисти я свирят и така започна да се оформя у мен съзнание, че може би някой път и аз ще мога да изсвирия тази толкова различна и сложна музика, невъзможна да се сравни с всичко, което бяха чули ушите ми и свирели пръстите ми. В началото не казвах на учителката ми по пиано г-жа Людмила Стоянова, че свиря сонатата от страх да не бъде наранена. Когато все пак, тя разбра, много беше впечатлена и тъй като много ме обичаше, естествено застана на моя страна, но нито атмосферата в училище, нито ценностната система, която витаеше сред пианистите, позволяваше някакво развитие извън тясното пространство, в която можех да вирея. Междувременно открих, че под прикритието на своята тайна да уча сонатата от Барток, изнамирах цели светове, а сега, когато вече това не е тайна, очаквах да бъде водена и напътствана в посока, която на практика, никой от нашите преподаватели тогава, не можеше да даде, защото клавириката ни педагогика беше непохватно традиционна. Попадането ми на „Барток-семинар“ в Сомбатхей през 1982 г. и срещата ми с Дьорд Шебьок, който беше поканен да води клас по пиано заедно с още доста именити унгарски пианисти и професори в академията „Ф. Лист“, определиха посоката, си мисля, в която тръгнах и която осмисли живота ми като пианистка.

Изпод фолклорния пласт в музиката на Барток прозират архетипите на музи-

Аз октомври 23-и magyar nemzeti ünnep alkalmával Magyarország köztársasági elnöke a Magyar Ezüst Érdemkereszttel tüntette ki a neves bolgár zongoraművésznőt, Anzsela Tosevát, ami a szófiai magyar nagykövetségen rendezett fogadáson került átadásra. A magyar zenekedvelők Anzsela Tosevát rendszeres budapesti koncertjei révén is ismerhetik.

Beszélgetésünk Anzsela Tosevával a rangos díjhoz való gratulációval kezdődött.

KJOSZEVA SZVETLA Ez a díj elismerés zenei munkásságáért, de ugyanúgy a magyar zene és a kiváló magyar zeneszerzők, mint Bartók Béla vagy Ligeti György iránti mély odaadásának is szól. Meséljen kapcsolatáról a magyar zenével!

ANZSELA TOSEVA Talán az fogott meg véletlenül vagy tudat alatt Bartók Béla zenéjében, hogy a népzenei csomagolásban valami több rejti. S mivel a szófiai zeneiskolában nem foglalkoztunk vele külön, első műve, mellyel találkoztam, a Szonáta volt – bizonyára nem a legmegfelelőbb első darab egy ilyen összetett, sokrétű zeneszerző esetében. 17 éves voltam akkor, és kizárólag a hagyományos iskolai zenei repertoáron nevelkedtem. És micsoda sok volt – kulturális, személyes és szociális egyaránt –, amikor játszani kezdtem ezt a darabot! Az első, ami belém villant, a tökéletesen különböző zenei nyelv volt, melyet nem érttem, de éreztem benne egy ismeretlen világot, ám együttal a helyes nyomot is. S mivel már néhány évvel azelőtt megértettem, hogy ha nem akarom, hogy a hatalmasok kiközösítsenek, két párhuzamos interpretáción kell dolgoznom – azon, amit elvárnak tőlem és azon, aminek érztem, hogy meg kell lennie, Bartók Szonátájának felbukkanása a világomban hirtelen nagyon felerősítette bennem a hangot, melyet magamban őriztem. Fokozatosan kezdtem haladni a tanulásában, de teljesen önállóan, kívül a darabokon, melyeket az iskolai zongoristákra kellett vinnem. Közben észrevettem,

ahogy elmélyülök Bartók Szonátájában, egyre világosabban értem Bachot és Mozartot is. Félénken oldalra pillantgatva láttam, hogy ezt a zenét enyhe lenézéssel fogadják azok, akiknek a véleményét mértékadóként kívánták elfogadtatni velünk. Megállapítottam azonban azt is, hogy legnagyobb zongoristáink némelyike játssza, s hogy talán egy nap én is képes leszek eljátszani ezt az annyira más és összetett zenét, mely semmi máshoz nem volt hasonlítható, amit addig a fülemmel hallottam és az ujjaimmal eljátszottam. Kezdetben nem mondtam meg zongoratanárnőmnek, Ljudmila Sztojanovának, hogy a Szonátát játszom, mert féltem a megbántástól. Amikor mégis megtudta, el volt ragadtatva, és mivel nagyon szeretett, természetesen mellém állt, de sem az iskola hangulata, sem a zongoristák körében uralkodó értékrend nem tett lehetővé semmiféle fejlődést a szűk téren kívül, melyben kibontakozhattam. Közben megértettem, hogy amíg titokban tanultam Bartók Szonátáját, a titok örve alatt egész világokat fedeztem fel, míg most, hogy már nem volt titok, vezetést és útbaigazítást vártam egy olyan irányban, amerre az akkori tanáraink közül a gyakorlatban senki sem segíthette az utamat, mert zongorapedagógiaiánk megingathatatlanságul hagyománytisztelő volt. Úgy vélem, részvételem az 1982-es szombathelyi Bartók-szemináriumon és találkozásom Sebők Györggyel, akit több más neves magyar zongoraművésszel és a Liszt Ferenc Zeneakadémia professzoraival együtt meghívtak oda, hogy zongorakurzust tartson, határozták meg az irányt, amerre elindultam, s amely értelmet adott zongoraművészi életemnek.

Bartók muzsikájának népzenei rétege alól a zene archetipusai sejlenek elő. Nálunk, a szocialista Bulgáriában azonban Bartókot főként a falusi élet megzenésítőjének tekintették, s ezért nem bélyegezték burzsoá zeneszerzőnek, sőt a pártsajtó még támogatta is. Bartók népiességének fátyla alatt azonban éreztem,

ката. Но у нас, в социалистическа България, Бела Барток беше видян главно като певец на селския живот и затова не беше заклеймяван като буржоазен, а дори поддържан от официозите композитор. Под булото на фолклорността на Барток обаче усещам, че се крие нещо „справедливо”, мощно, истинско, но и много ранимо. Това като че ли беше първият момент, когато аз по някакъв начин усетих близост или по-точно открих за себе си място, което е лично мое, което никой няма как да ми отнеме. Място, където се усамотяхах и се чувствах щастлива. Разбира се, пътят от „Микрокосмос” до писаните през 1926 г. беше дълъг, за да продължи до Втория клавирен концерт по-късно.

Приближаването ми към Лист, Куртаг и Лигети беше като непрекъснато разширяване на една мрежа от различни езици, между които впоследствие намирах сходство.

8 СВЕТЛА КЪОСЕВА *При формирането ви като музикант, решаваща роля е изиграл унгарският пианист и музикален педагог Дьорд Шебьок.*

АНЖЕЛА ТОШЕВА Не знам как би могло да се разкаже днес на младите хора какъв беше той, какъв невероятен унгарски музикант имахме щастие да познаваме ние, поколението млади музиканти, които се формирахме през 80-те г. на миналия век, мотиватор на стотици музиканти по целия свят. Частица от неговата атмосфера неочаквано усетих и на моя концерт през септември 2019 г. в Будапеща – негови приятели и дългогодишната секретарка на музикалните мастеркласи и семинара „Барток“ в Сомбатхей, които присъстваха на концерта, оживиха у мен нещо, което отдавна не бях докосвала, а това като че ли се предаде и на останалите присъстващи чрез музиката на Барток, Берио, Равел и Шопен. Шебьок беше човек, формиращ мотивации, форми-

ращ желания, нещо което не може да се каже за всеки добър педагог. Защото той беше много повече от това. И всеки, който го познаваше, пази дълбоко в себе си онова, което той е оставил в неговата душа и сърце. Веднага си дадох сметка каква личност имам щастие да видя и чуя с възможността да слушам неговото слово за музиката, неговото тълкуване за нечие изпълнение и желанието му да провокира у всеки, който иска да свири, най-фините слухови и човешки качества примесени в един невидим, но висш морал. На първия си урок с Шебьок, свирех Фантазия и соната в до минор от Моцарт. Към края на този майсторски клас веднъж, точно в една малко по-„разхлабена” обстановка и отпускане след един сложен урок – а той умееше да нажежава обстановката до краен предел на внимание и стремеж да се чуе и усети нещо ново – каза, че все пак, има нещо, което е по-важно от самата музика. Всички наострихме уши какво ли пък е това, и какво беше усмихнатото ни разочарование като чухме, че това е било самият живот. Животът, който ще живееш, и след това идва всичко онова, които ще направиш като професионалист. Чувствах се спасена, независимо че ме чакаха планини от работа, защото вече знаех защо и накъде да тръгна.

СВЕТЛА КЪОСЕВА *Даде ли някакъв тласък в развитието Ви като музикант и специално в интереса към унгарската музика първата награда на първия конкурс „Лист – Барток“ в София.*

АНЖЕЛА ТОШЕВА Барток не беше много добре застъпен композитор в музикалните институции в София. След като се върнах от първата ми среща с Барток в Унгария – това беше през далечната 1982 г. – изведнъж се оказа, че повечето от времето, което прекарвам пред пианото, използвам за изучаване на неговите по-сериозни пие-

то, че нещо е „helyes”, hatalmas, igaz, de egyúttal nagyon sebezhető rejlik. Azt hiszem, ez volt az első alkalom, hogy valamiképpen közelséget éreztem, vagy pontosabban szólva felfedeztem egy helyet, mely egyedül az enyém, melyet senki sem vehet el tőlem. Egy helyet, ahová visszavonulhattam és boldognak érezhettem magam. Persze hosszú út vezetett a Mikrokozmosztól az 1926-ban írt művekig, majd pedig később a II. zongoraversennyel folytatódott.

Közeledésem Liszt, Kurtág és Ligeti felé olyan volt, mintha egy különböző nyelvekből álló hálót szélesítettem volna ki folyamatosan, melyek között aztán hasonlóságot fedeztem fel.

KJOSZEVA SZVETLA *Zenészi kiformálódásában döntő szerepet játszott Sebők György magyar zongoraművész és zenepedagógus.*

АНЗСЕЛА ТОСЕВА Nem is tudom, hogy lehetne ma elmesélni a fiataloknak, milyen volt ő, milyen hihetetlen magyar zenészt volt szerencsénk ismerni nekünk, az ifjú zenésznemzedéknek, azoknak, akik a múlt század 80-as éveiben tanultunk. Világszerte zenészek százainak jelentett ösztönzést. 2019-ben egy budapesti koncertemen váratlanul megéreztem valamit az atmoszférájából – barátai és titkárnője, aki hosszú évekig működött közre zenei mesterkurzusaiban és a szombathelyi Bartók-szemináriumon, felidéztek bennem valamit, amit régóta nem éreztem, s ez mintha átragadt volna a többi jelenlévőre is Bartók, Beriot, Ravel és Chopin muzsikáján keresztül. Sebők olyan ember volt, aki motivációt, vágyakat formált, ami nem mondható el minden jó pedagógusról. Ő ugyanis jóval több volt annál. S mindenki, aki ismerte, mélyen önmagában őrzi, amit a lelkében és szívében hagyott. Azonnal felismertem, milyen rendkívüli személyiséget van szerencsém látni és hallani, ahogy a zenéről beszél, ahogy valaki játékát értelmezi, vágyát, hogy mindenki, aki játszani akar, felélessze a legfinomabb hallásbeli

és emberi tulajdonságokat, egyfajta láthatatlan, de magasabb rendű erkölcsiséggel vegyítve. Első leckémen Sebőknel Mozart Fantáziáját és D-moll szonátáját játszottam. A mesterkurzus vége felé, éppen egy nehéz leckét követő kissé „lazább” pillanatban – értett hozzá, hogy a végsőkéig izzítsa a hangulatot, hogy feszült figyelemmel várjuk, hogy valami újat halljunk és érezzünk – azt mondta, mégiscsak van valami, ami fontosabb még a zenénél is. Mind hegyezni kezdtük a fülünket, hogy mégis mi lehet az, s milyen csalódottan mosolyogtunk, amikor közölte, hogy nem más, mint maga az élet! Az élet, amit megélsz, s csak utána jön minden, amit a hivatásodban véghezviszel. Megváltás volt ez számomra, noha hegynyi munka állt előttem, mert már tudtam, miért és merre induljak el.

KJOSZEVA SZVETLA *Adott valamilyen lökést zenei fejlődésének és azon belül a magyar zene iránti érdeklődésének, hogy elnyerte az első szófiai Liszt–Bartók nemzetközi zongoraverseny első díját?*

АНЗСЕЛА ТОСЕВА Bartók nem volt különösebben jól képviselt zeneszerző Szófia zenei intézményeiben. Miután Bartókkal való első magyarországi találkozásomat követően hazajöttem – ez az oly távoli 1982-es évben történt – hirtelen azon vettem észre magam, hogy a zongoránál töltött időm legnagyobb részét az ő komolyabb darabjai tanulásának szentelem. S ez valamiképpen olyan színben tüntetett fel mindannak a vonatkozásában, ami itt történt – jó és rossz vonatkozásban is –, hogy egyesek azt mondták, azért játszom Bartókot, mert semmi másra nem vagyok képes, mások sajnálkoztak, hogy erre vesztegetem az időmet. Számomra máshol volt az igazság – ez a muzsika teljesen más kezdetet adott, konstruktívabb megközelítésre ösztönzött, és vágyat oltott belém, hogy bebizonyítsam, nem az a lényeg, hogy verjük a zongorát, hanem a hozzáállás. Ez vonatkozik az egész 20. század zenéjére.

си. И това като че ли така ме открие по отношение на всичко, което се случваше тук – и в добро, и лошо отношение – според едни мнения свира Барток, защото не мога нищо друго, според други – жалко, защото си губя времето. А за мен истината беше другаде – тази музика ми даде абсолютно друг начален старт към по-конструктивно отношение и желание да покажа, че не блъскането ѝ носи духа ѝ, а отношението. Това важи за цялата музика на ХХ век.

Първият конкурс „Лист-Барток“ от 1989 г. в София за мен беше голямо събитие с това, че не беше като всички други конкурси тогава. Музиката на двамата композитори на българска почва ме накара да прогледна в унгарската музика по различен начин – която има малко общо с балканската музика, както цялата унгарска култура, свързана по-скоро със средноевропейската традиция. Чрез идиомите им, а по-късно и чрез етюдите на Лигети, търсех приликите и разликите с българската музика и това усетих като истинско проглеждане.

В по-социален план се чувствам вътрешно горда, че тази година за десети път ще се проведе клавирият конкурс „Лист-Барток“ в София. Опазването и продължаването на този конкурс намирам за жизненоважно в картината на музикалния ни живот.

СВЕТЛА КЪОСЕВА *Началото на истинската Ви дейност като свободен артист е свързана с издаването на първия в България компактдиск, който е изцяло с клавирини творби на унгарския композитор.*

АНЖЕЛА ТОШЕВА *Убежището, наречено „произведенията на Барток за пиано“ намери фокус чрез този диск, в който исках да събера заедно неговите творби от 1920 г. и от 1926 г. за соло пиано, т.е. времето на изкрестилизиране на неговия собствен стил встрани от фолклора. Към тях прибавих и*

Третият клавириен концерт, който през 1999 г. записахме с оркестъра на БНР под диригентството на Любомир Денев. Този диск трябваше да бъде издаден от българска компания. Те обаче бавиха диска около две години, докато един ден не разбрах, че нямат никакво намерение да го издават под претекст, че това не е лесна за продаване музика. Знаех, че това не е вярно, още повече, че музиката на Барток не е така абстрактна и както всяка музика, и тя има и ще има своите верни слушатели и ценители. Почти по същото време намерих съмишленици от Ирландия, които ми помогнаха сама да го издам през 2003 г. и това даде началото на дейността на музикална къща „Ориндж Фактори музикални и психоакустични изкуства“, която ръководим заедно с композитора и пианист Михаил Големинов и до днес.

СВЕТЛА КЪОСЕВА *Какво всъщност означава за Вас да сте свободен артист? Явно дава много свобода, но не крие ли известен риск?*

АНЖЕЛА ТОШЕВА *Особено в страна като нашата, в която нещата текат бавно и чак през последните години не изглежда толкова съмнително да имаш статут на самозависещ от собствената си инициатива, идея, енергия и оптимизъм артист, работещ от първия до последния тон на концерта до последния продаден билет и поканен човек. Аз реших да се отделя от Академията, където работех като преподавател по камерна музика в съответната катедра след конкурс и след защитена дисертация, изобщо една бетонизирана позиция за цял живот, от която аз убедено се отделих и не съжалявам.*

СВЕТЛА КЪОСЕВА *Очевидно няма и защо. И за да не се ограничаваме само на унгарските композитори – Вие имате много интересни изяви в областта на нидерландската музика, на Шопен, диск с 16 сонати от Скарлати. Имам чувството, че се съ-*

Az első Liszt–Bartók-verseny 1989-ban Szófiában azért volt nagy esemény számomra, mert más volt, mint a többi verseny akkoriban. Azáltal, hogy a két szerző zenéjét bolgár földön hallhattam, más szemmel kezdtem nézni a magyar zenét – melynek kevés köze van a balkánihoz, ahogy az egész magyar kultúrának is, mely inkább a közép-európai tradícióhoz kötődik. Idiómáikon, később pedig Ligeti etűdjein keresztül hasonlóságokat és különbségeket kerestem a bolgár zenével, s ezt igazi megvilágosodásként éltem meg.

Társadalmibb értelemben belső büszkeséget érzek, amiért idén tizedik alkalommal kerül megrendezésre a Liszt–Bartók-zongoraverseny. E verseny hagyományának megőrzését és folytatását életbevágónak tartom zenei életünk változatossága szempontjából.

KJOSZEVA SZVETLA *Valódi szabadúszó művészi tevékenysége kezdete az első olyan Bulgáriában megjelent CD-hez köthető, amely teljes egészében a magyar zeneszerző zongoraműveit tartalmazza.*

АНЗЕЛА ТОСЕВА *A menedék, melyet „Bartók zeneműveinek” neveznek, e lemez révén került fókuszba, melyben össze kívántam gyűjteni szólózongorára írt darabjait az 1920 és 1926 közötti időből, azaz akkortól, amikor a népzene-től eltávolodva kikristályosodott saját stílusa. Hozzájuk tettem még a III. Zongoraversenyt is, melyet 1999-ben a Bolgár Nemzeti Rádió zenekarával vettünk fel Ljubomir Denev vezényletével. A lemeznek egy bolgár kiadónál kellett volna megjelennie. Ők azonban két évig halogatták a dolgot, mígnem egy nap megtudtam, hogy egyáltalán nem is áll szándékukban kiadni, azzal az ürüggyel, hogy ez a zene nehezen eladható. Én tudtam, hogy ez nem igaz, annál kevésbé, mert Bartók zenéje nem annyira elvont, s mint minden muzsika, ez is megtalálja majd a maga hűséges hallgatóit és értékelőit. Szinte ugyanabban az időben együtt gondolkodókra találtam Írországban, akik se-*

gítettek, hogy magam adjam ki a lemezt 2003-ban, s ezzel kezdte meg működését az Orange Factory Zenei és Pszichoakusztikus Művészetek zeneműhely, melyet Mihail Goleminov zongoristával és zeneszerzővel együtt vezetünk a mai napig.

KJOSZEVA SZVETLA *Az Ön számára mit jelent szabadúszó művésznak lenni? Nyilván nagy szabadságot ad, de nem rejt magában bizonyos kockázatot is?*

Különösen egy olyan országban, mint a miénk, ahol lassan örölnék a malmok, és csak az utóbbi években jutottunk el odáig, hogy nem tűnik olyannyira gyanúsnak, ha az ember kizárólag a saját kezdeményezésétől, ötletétől, energiájától és optimizmusától függő művész, aki a koncert első hangjától az utolsóig, az utolsó eladott jegyig és meghívott vendégig dolgozik. Én úgy döntöttem, otthagynom az akadémiát, ahol pályázat és disszertáció megvédése után kamarazenét tanítottam a megfelelő tanteremben – élethosszig bebetonozott pozíció volt ez, melyet meggyőződésemel követve hagytam ott, és nem bántam meg.

KJOSZEVA SZVETLA *Láthatóan nincs is miért. S hogy ne csak a magyar zeneszerzőkről beszéljünk – Önnek nagyon érdekes kiadványai vannak a holland zene területéről, Chopintól, lemeze 16 Scarlattti-szonátával. Az az érzésem, Ön szeret egy zeneszerzőre összpontosítani és a végletekig szétszálazni.*

АНЗЕЛА ТОСЕВА *Abban a rendkívüli zenei változatosságban, amelyben ma élünk – s ez a kortárs zenére is vonatkozik – egy kortárs előadónak nincs is más választása, mint hogy elmélyüljön ezekben a stílusokban – Scarlattitól és még korábbról, Bachtól kezdve a mai napig. Ha nem sikerül, ez azt jelenti, hogy nincs kapcsolata sem azzal, ami most történik, sem azzal, ami akkor történt. Számomra ez alapvető kritérium, mely segít eligazodni mindkét irányban – időben visszafelé és előre. Kurtágról vagy Ligetiről például annak alapján tudok*

средоточавате върху един композитор и го различавате докрай.

АНЖЕЛА ТОШЕВА Съвременният изпълнител няма друг избор поради многообразието и разнообразието на музиката, в която живеем днес – в това число и на съвременната музика, освен да се съсредоточи в тези стилове – от Скарлати и още преди Бах

лати и от Бах. И мисля, че всички музиканти, които днес се сблъскват с организирането и създаването на една рецитална програма, ако не включат нещо от музиката на последните 20 или 30 години, не постъпват честно спрямо себе си, спрямо автора и задачата да възпитават публиката, която не бива да се допуска да въздига в пиедестал стара-

12

– до ден днешен. Не успее ли, това би означавало, че той няма връзка с това което се случва нито сега, нито тогава. За мене това е първостепенен критерий, който помага да се ориентирам и в двете посоки – назад и напред във времето. Например, мога да кажа нещо за Куртаг или за Лигети въз основа на всичко, което съм научила от Скар-

та музика и да набеждава модерната само защото е дисонантна и абстрактна. Мисля, че този мост – стара-нова музика е много важен. Винаги съм се стремяла да го правя. И нещо друго – музиката на Барток ме е карала да се замисля в чии творби на други автори е имала благотворно влияние. Така открих за себе си изключителният сло-

mondani valamit, amit Scarlattitól vagy Bach-tól megtanultam. S úgy vélem, a mai zenész, aki szembetalálja magát egy szólóest megszervezésének és összeállításának feladatával, és nem foglal bele valamit az elmúlt 20 vagy 30 év terméséből, nem jár el tisztességesen sem önmagával, sem a szerzővel szemben, s annak a feladatának sem tesz eleget, hogy alakítsa a közönség ízlését, melynek nem szabad hagyni, hogy piederstálra emelje a régi zenét, a modernhez pedig előítélettel viszonyuljon, csak mert ez disszonáns és absztrakt. Nagyon fontosnak tartom ezt a hidat – a régi és az új muzsika között. Mindig törekedtem a felépítésére. S még valami – Bartók zenéje arra is készítetett, hogy elgondolkodjam, mely szerzőkre volt jótékony hatással. Így fedeztem fel a kiváló szlovák zeneszerzőt, Eugen Suchoňt. Suchoň sokat mérített Bartóktól, de kialakította a saját stílusát. Szófiában, Bulgáriában pedig ez Lazar Nikolov zeneszerző révén ment végbe, aki rendkívül fontos személyiség volt számomra.

KJOSZEVA SZVETLA *A koncertezés mellett Ön oktatói tevékenységet is folytat, elméleti munkákat ír. Feltűnő disszertációjának a címe: A kamarazene interpretációjának elmélete, ami úttörő téma, legalábbis Bulgáriát tekintve. Mivel gazdagítják e tevékenységek az életét zenészként?*

АНЗЕЛА ТОСЕВА Úgy vélem, a disszertáció arra tanít, hogy keressük és megtaláljuk a zene legpontosabb nyelvi megfelelőjét, szavakra fordítását, különösen, ha pedagógusként át kívánjuk adni, amit tudunk. Általánosabb nézőpontból pedig sem a zenész, sem semmilyen művész nem tehet egy lépést sem előre az irodalom nélkül, anélkül, hogy ne frissítené folyamatosan nyelvi potenciálját, nem csupán anyanyelvén, hanem minden általa ismert nyelven, sőt már azokon is, amelyeket nem tanult, de közvetve vagy közvetlenül kapcsolatba kerül velük. Tavaly nagyon örültem, amikor a legnagyobb kortárs zongoraversenyen, az orléans-in találkoztam egy francia zongoristával,

Philippe Hattat-val, akit meg is hívtam Bulgáriába; ő kutatásai során maga jutott el a nyelvi archeológiáig, és sok bolgár és oszláv szóról elmagyarázta nekem, honnan ered – a szanszkritből vagy más, évezredekkel ezelőtti nyelvből. Emellett el szeretném mondani, hogy nem csupán az irodalom révén gazdagodom, hanem azáltal is, hogy egy franciául író bolgár szerző, André Boucourechliev műveit szerkesztem, ami az utóbbi években fő elfoglaltságommá vált. Nagyon szeretném ugyanis, ha bolgárul is elérhető lenne ennek a szófiai zeneszerzőnek és zongoraművésznek a munkássága, aki 1948-ban került külföldre Romain Gary segítségével, egész életét Párizsban töltötte, abban a körben, amelyhez Roland Barthes, Umberto Eco és a 60-as, 70-es évek francia szellemi elitjének más képviselői is tartoztak. Nagyapja Ljubomir Miletics, a Bolgár Tudományos Akadémia első igazgatója. Ez az ember, akit a bolgár közönség nem ismert, tíz könyvével az utóbbi évtizedben feladatommá vált. Így jelent meg a Sztravinszkij, a Debussy, a Chopin, a Schumann, az A zenei nyelv, jelenleg pedig a Beethovent készítjük elő – idén van születésének 250 éves jubileuma, és szeretném, ha az ő két könyvét is kiadhatnánk. E feladat teljesen lázba hozott, felkeltette bennem a vágyat és lehetőséget adott, hogy elsajátítsam Beethoven Hammerklavier című szonátáját, ami elég nagy ajándék az évtizedért, amit André Boucourechliev világában elmerülve töltöttem.

Kovács Gergely Lajos fordítása

13

вашки композитор Еуген Сухон. Той е взел много от Барток, но е изградил свой стил. А в София, в България, това стана чрез музиката на композитора Лазар Николов, който беше една изключително важна личност за мен.

СВЕТЛА КЪОСЕВА *Вие се занимавате не само с концертна дейност, а и с преподавателска, пишете теоретични разработки. Прави впечатление заглавието на дисертационния ви труд „Теория на интерпретацията на камерната музика“, което е една пионерска тематика, поне за България. С какво другите дейности обогатяват би тието ви на музикант?*

АНЖЕЛА ТОШЕВА Мисля, че дисертацията учи на търсенето и намирането на най-верния езиков еквивалент на музиката, нейният превод в думи, особено ако имаме желание да предадем това, което знаем като педагози. А в по-общ план нито музикантът, нито човекът на изкуството могат да направят и крачка напред без литературата, без непрекъснатото обновяване на своя езиков потенциал, не само в родния език, а и на езиците, които знаят, а вече и които не са учили, но се докосват пряко или не, до тях. Преди година бях толкова щастлива, че на най-големия конкурс за съвременна клавирна музика „Орлеан“, срещнах пианист от Франция, когото дори поканих в България да свири – Филип Ата; той беше стигнал сам до лингвистичната археология в търсенията си и ми разказа за много български или кирилски думи откъде тръгват – от санскрит или от други корени, които са много-много назад в хилядолетията. Освен това искам да кажа, че моето обогатяване е не само чрез литературата, а и чрез редактиране на творчеството на един българин, който пише на френски език, Андре Букурещлиев, което се превърна в последните десет години в моя основна задача. Защото

ми се ще да прозвучи на български език творчеството на един композитор и пианист от София, който излиза през 1948 г. не без помощта на Ромен Гари, прекарва целия си живот в Париж, в кръг, в който влизат Ролан Барт, Умберто Еко и други свързани с 60-те и 70-те години на миналия век от интелектуалния елит на Франция. Неговият дядо е Любомир Милетич – първият директор на Българската академия на науките. Този човек, който не беше представен на български, със своите десет книги, се превърна в задача през последното десетилетие. И така се появиха книгите „Стравински“, „Дебюси“, „Шопен“, „Шуман“, „Музикалният език“, а в момента подготвяме и „Бетовен“ – тази година е 250 – годишният му юбилей и искам да издадем и неговите две книги. Тази задача тотално ме активизира и осмисли желанието и възможността да науча бетовеновата соната „Хамерклавир“, което е достатъчно голям подарък от потъването в света на Андре Букурещлиев за последното десетилетие.

Мартин Христов –
преводачът и издателят
Интервю на Емил Басат*

Martin Hrisztov – az író és a kiadó
Emil Baszat interjúja*

*Интервюто е от сборника с интервюта на Емил Басат *Emil Baszat *Magyar–bolgár kéthang* с. kötetéből, 2015
„Българо-унгарски гвуглас”, 2015.

И Мартин Христов като другите герои на тази книга е отгаден изцяло на любовта си към унгарската литература. За това говорят преведените и издадени от него книги. Казвам издадени, защото освен преводач той е и издател. А издателството му е „Ерго“. Перфекционист по природа, той отглежда всяка своя книга като собствено дете. За него книгоиздаването е призвание, морална позиция.

Ето кратък списък на преведените от Мартин Христов книги и автори:

Банки, Ева. **Златно вземо**. Роман. София: Ерго, 2011.

Бартиш, Атила. **Покоят**. Роман. София: Ерго, 2004.

Бибо, Ищван. **Политика, морал, демокрация**. Избрани студии (1942–1957).

София: Ерго, Огледало, 2003.

Дьоре, Балаж. **Баща на мъртвите**. Роман. София: Ерго, 2009.

Егреш, Габор. **Турски дневници**. Пътепис (откъси). – В: *От Карпатите до Балкана*. Дневници и спомени на унгарска-та емиграция в България (1849–1850). Състав. Дьорд Арато. София: Огледало, УКИ, 1999.

Кемен, Ищван. **Живоговорене**. Стихосбирка. София: Ерго, 2010.

Киш, Ото. **Марио Звездоберец**. Роман в стихове. София: Ерго, 2006.

Мараи, Шандор. **Изповедите на един буржоа I–II**. Роман.

София: Стигмати, 2002.

Месьой, Миклош: **Преображения**. Разказ. –

В: *Прози*. Състав. Николай П. Бойков. София: Сонм, 2003.

Оравец, Имре. **Септември 1972**. Стихотворения в проза. София: Ерго, 2012.

Петри, Дьорд. **Ивицата, от слънцето огряна**. Избрана поезия.

София: Ерго, 2014.

Петьоц, Андраш. **Чужденци**. Роман. София: Ерго, 2014.

Тар, Шандор. **Сивия гълъб**. Роман. София: Ерго, 2008.

Тар, Шандор. **Арената пред теб**. Избрани разкази. София: Ерго, 2011.

Фердинанди, Дьорд. **Самотна гургулица**. Разкази. София: Ерго, 2013.

Хаи, Янош. **Ксанаду**. Роман. София: Ерго, 2006.

Чат, Геза. **Опиум**. Избрани разкази, дневник. София: Ерго, 2005.

Martin Hrisztov, akárcsak e könyv többi hőse, teljes mértékben a magyar irodalom iránti szeretetének szenteli magát. Ékesen bizonyítják ezt az általa kiadott könyvek is. Kiadott, mondom, mert a fordítás mellett Martin kiadót is vezet. Kiadójának neve: Ergo. Természetűl fogva perfekcionista lévén minden könyvét úgy gondozza, mint saját gyermekét. Számára a könyvkiadás hivatás, morális pozíció.

Íme a Martin Hrisztov által fordított könyvek és szerzők rövid listája:

Bánki Éva: **Aranyhímzés**. Regény. Szófia, Ergo, 2011.

Bartis Attila: **A nyugalom**. Regény. Szófia, Ergo, 2004.

Bibó István: **Politika, erkölcs, demokrácia**. Válogatott tanulmányok (1942–1957). Szófia, Ergo, Ogleдало, 2003.

Györe Balázs: **Halottak apja**. Regény. Szófia, Ergo, 2009.

Egressy Gábor. **Egressy Gábor törökországi naplója**. Útleírások (részletek).

In: *A Kárpátoktól a Balkán-hegységig. A bulgáriai magyar emigráció naplói és emlékei (1849–50)*. Szerk.: Arató György. Szófia, Ogleдало, UKI, 1999.

Kemény István: **Élőbeszéd**. Verseskötet. Szófia, Ergo, 2010.

Kiss Ottó: **Csillagszedő Máriaó**. Verses regény. Szófia, Ergo, 2006.

Márai Sándor: **Egy polgár vallomásai I-II**. Regény. Szófia, Stigmati, 2002.

Mészöly Miklós: **Alakulások. Novella**. – In: *Prozi*. Szerk.: Nikolaj P. Bojkov.

Szófia: Sohм, 2003.

Oravecz Imre: **1972 szeptember**. Prózaversek. Szófia, Ergo, 2012.

Petri György: **A napsütötte sáv**. Válogatott versek. Szófia, Ergo, 2014.

Petrőcz András: **Idegenek**. Regény. Szófia, Ergo, 2014.

Tar Sándor: **Szürke galamb**. Regény. Szófia, Ergo, 2008.

Tarr Sándor: **Előtтеd a küzdőtér**. Válogatott elbeszélések. Szófia, Ergo, 2011.

Ferdinandy György: **Magányos gerle**. Elbeszélések. Szófia, Ergo, 2013.

Háy János: **Xanadu**. Regény. Szófia, Ergo, 2006.

Csáth Géza: **Ópium**. Válogatott elbeszélések, napló. Szófia, Ergo, 2005.

През 2009 г. изпратих на Мартин Христов въпросник във връзка с издателската му дейност и той любезно ми отговори. Тази година му изпратих въпросник, свързан с унгаристичната му дейност. Ето и отговорите му.

ЕМИЛ БАСАТ Коя от книгите ти е дотавила най-голямо удоволствие? А коя най-много мъки?

МАРТИН ХРИСТОВ Като че ли все още първенството държи „Изповедите на един буржоа“ на унгарския писател Шандор Мараи. Прекрасен разказвач, проникателен мислител, авантюрист по душа, творил през миналото столетие. Лексиката е богата, езикът – жив, употребява много реалии, чуждици, специфични термини, тъй като преброжда Европа, а по-късно и света, и често буквално прави томографски разрез на цели нации, държави, култури.

Най ми допадна афористичният му на моменти изказ, както разказва, изведнъж синтезира в няколко думи или в едно изречение есенцията на мисълта си, и ето ти афоризъм! Безкрайна наслада ми доставиха и разказите на Геза Чат, също белетрист от началото на ХХ век; в пестеливо, но пластично пресъздадените му истории, в естетическите му стремления човек без трудност открива благотворното влияние на По и немския мистицизъм.

Но най-труден може би беше историкът и социолог Ищван Бибо, пълномощен министър по време на Унгарската революция през 1956 г., който в ерудитските си студии осветлява различни аспекти от европейската история, политика, народопсихология. Той дава и най-точната за мен дефиниция на понятието „еврейски въпрос“ в глобален мащаб, пак той извежда политическите, икономическите и етническите тежнени на Източна Европа в далновидната си студия „Нищетата на малките източ-

ноевропейски държави“.

ЕМИЛ БАСАТ На какво залагаеш при избора си на книга за превод или издаване, кое е определящото?

МАРТИН ХРИСТОВ При избора на преводни заглавия залагам на собствения си литературен вкус и на вкуса на преводачите, с които работя. Макар че съм по-скоро рационална натура, зодия Дева, често постъпвам емоционално. Истината е, че издателските заглавия избирам рационално, а ги публикувам повече емоционално.

ЕМИЛ БАСАТ Разкажи по-подробно за някои от трудностите, които си срещнал при превода от унгарски? Какви качества трябва да притежава един преводач, за да е добър?

МАРТИН ХРИСТОВ Унгарският език е друга вселена. Числи се към неголямото, но богато на нюанси семейство на угро-финските езици, макар например финският да има само сходна фонетика и граматически атрибути, в лексикално отношение двата езика напълно се различават. Най-главната трудност е не толкова самият процес на превод, който, предполагам, при повечето преводачи действа като автоматизиран логаритъм и се основава на рутинния опит, натрупан с годините, а крещящата липса на адекватни речникови помагала. Последният що-годе използваем голям унгарско-български речник е издаден през 1956 г., затова и преводачите от унгарски спокойно могат да бъдат обявени за герои на преводаческия труд. Качествата, задължителни за един преводач, са, най-общо казано, перфектно владение на майчиния език, изключително добро владение на езика, от който превежда, богата обща култура, склонност към усамотение, постоянно усъмняване в качеството на вече преведения текст, което закономерно довежда до възможно най-филигранното му пресътворяване. Преводачът

2009-*ben kérdéssort küldtem Martin Hrisztovnak kiadói munkájával kapcsolatban, s ő készségesen válaszolt. Idén újabb kérdéseket küldtem neki hungarológiai tevékenységével kapcsolatban. Az alábbiakban ezekre adott válaszai is olvashatók.*

EMIL BASZAT Melyik könyv okozta neked a legtöbb örömet? És melyik a legtöbb szenvedést?

MARTIN HRISZTOV Azt hiszem, az első helyre még mindig Márai Sándor *Egy polgár vallozásait* tenném. Márai csodálatos elbeszélő, mélyreható gondolkodó, kalandos lélek, aki a múlt században alkotott. Szókincse gazdag, nyelve élő, sok reáliát, idegen szót, specifikus szak kifejezést használ, mivel bebolyongta Európát, majd később az egész világot, sokszor a szó szoros értelmében tomográfiai metszetet ad egész nemzetekről, országokról, kultúrákról.

Legjobban helyenként aforizmatikus kifejezésmódja tetszik, ahogy mesél, hirtelen néhány szóban vagy egy mondatban összegzi gondolatmenetének esszenciáját, és kész is az aforizma! Határtalan örömet leltem Csáth Géza novelláiban is, aki szintén 20. század eleji szépíró; szűkszavúan, de érzékletesen ábrázolt történeteinek nem nehéz felfedezni Poe és a német miszticizmus jótékony hatását.

A legnehezebb vállalkozás talán Bibó István történész és szociológus volt, az 1956-os forradalom idején meghatalmazott miniszter, aki választékos esszéiben az európai történelem, politika és néplélektan különböző aspektusait világítja meg. Ő adja az „európai kérdés” véleményem szerint legpontosabb definícióját globális méretekben, s ő vezeti le a kelet-európai politikai, gazdasági és nemzetiségi törekvéseket az A kelet-európai kisállamok nyomorúsága című tanulmányában.

EMIL BASZAT Mire hagyatkozol, amikor fordításra vagy kiadásra választasz könyvet, mi a döntő szempont?

MARTIN HRISZTOV Ha fordításra választok címszót, saját irodalmi ízlésemre hagyatkozom,

illetve a fordítókéra, akikkel dolgozom. Noha inkább racionális természet vagyok – a Szűz jegyében születtem –, gyakran emocionálisan cselekszem. Az igazság az, hogy a kiadandó címeket racionálisan választom meg, de inkább emocionálisan publikálom.

EMIL BASZAT Meséld nekünk részletesebben a nehézségekről, melyekkel a magyarról való fordítás terén találkozta. Milyen tulajdonságokra van szüksége egy jó fordítónak?

MARTIN HRISZTOV A magyar nyelv egészen más világ. A kicsi, de igen változatos finnugor nyelvcsaládhoz tartozik, noha például a finnhez csak fonetikájában és nyelvtani jellemzőiben hasonlít, lexika tekintetében a két nyelv teljesen eltér. A legfőbb nehézséget nem is annyira maga a fordítási folyamat jelenti, mely, feltételezem, a legtöbb fordítónál automatizált logaritmusként működik és az évek során felhalmozott rutinton alapul, hanem a szótári segédeszközök ordító hiánya. Az utolsó úgy-ahogy használható magyar-bolgár szótár 1956-ban jelent meg, úgyhogy a magyarról bolgárra fordítókat nyugodt szívvel nyilváníthatnánk a fordítói munka hőseinek. A fordításhoz elengedhetetlen képességek a legnagyobb általánosságban: az anyanyelv tökéletes és a fordítandó nyelv kiváló ismerete, gazdag általános műveltség, hajlam a visszavonultságra és állandó kételkedés a már lefordított szöveg minőségében, ami törvényszerűen annak lehető leggondosabb ki munkálásához vezet. A fordító a maga módján értelmező, amilyen például a karmester vagy a rendező is, s gyakran megesisik, hogy az ő értelmezésében a mű új összefüggésekbe kerül, sőt az is előfordul, hogy nagyobb sikert arat, mint eredeti megjelenése pillanatában.

EMIL BASZAT Mely magyar írókkal állsz személyes kapcsolatban? Előfordult, hogy hozzájuk fordultál, hogy tisztázz valami „homályos” pontot a könyveikben, melyeket fordítottál?

MARTIN HRISZTOV Mindel élő magyar íróval, akit fordítottam, kapcsolatba léptem – hol

е своего рода интерпретатор, каквито са например диригенти, режисьори, постановчици, и често в негова интерпретация оригиналната творба разкрива нови взаимовръзки, дори може да пожъне по-значителен успех, отколкото в момента на публикуването си.

ЕМИЛ БАСАТ *С кои от унгарските писатели имаш личен контакт, обръщал ли си се към тях за уточняване на някои „тъмни“ места в книгите им, когато си ги превеждал?*

ми, Шандор Тар, се запознах преди години на унгарския преводачески лагер в Гьодольо и тогава му споменах за намерението си да преведа романа му „Сивия гълъб“. Беше свит, стеснителен човек. Само поклати съжалително глава и каза, че ме очаква тежък труд. Когато се стигна до сключване на договор за авторските права, Тар вече не беше между живите, заклеямен като доносник на Кадаровия режим, беше напуснал този свят под лицемерните дюдюкания на немалка част от своите колеги – унгарски

МАРТИН ХРИСТОВ *С всички живи унгарски писатели, които съм превеждал, съм установявал връзка: било лично, било по пощата или чрез имейл. Случвало се е да се обръщам към тях с въпроси относно някои неясни изрази, пасажи, а те са ми казвали, че чрез тези разяснения едва ли не препрочитат наново творбата си. Понякога съм откривал и неточности и пропуски, допуснати в оригинала, които в българското издание вече са отстранени. С един от авторите*

писатели, също усърдно сътрудничили на режима.

Когато общувам с авторите, се опитвам да ги накарам да разкрият повече за себе си и книгата, която ще публикуваме. Искам техни фотографии, подробности за живота и творчеството им. И те, като всички нас, са хора най-различни. Повече или по-малко артистични, интро- или екстраверти, успели или недотам успешни. Тези хора са късчета от нашата културна вселе-

земе, hol levélben vagy e-mailben. Megesett, hogy kérdéssel fordultam hozzájuk egy-egy homályos kifejezéssel, részlettel kapcsolatban, s ők azt felelték, ezekhez a tisztázásokhoz jóformán újra végigolvassák a saját művüket. Volt, hogy pontatlanságokat és kihagyásokat is felfedeztem, melyektől a bolgár kiadás már mentesült. Egyik szerzőmmel, Tar Sándorral évekkel ezelőtt, a gödöllői magyar fordítótáborban ismerkedtem meg, s akkor megemlítettem neki, hogy szeretném lefordítani *Szürke galamb* című regényét. Szerény, visszahúzó ember volt. Csupán sajnálkozva megcsóválta a fejét, és azt mondta, kemény munka vár rám. Mire eljutottunk a szerzői jogokról szóló szerződés megkötéséig, Tar már nem volt az élők sorában. Megbélyegezve távozott, amiért a Kádár-rezsim besúgója volt, a rezsimmel szintén lelkesen együttműködő nem kevés magyar író-társának képmutató pfujolása közepette.

Amikor a szerzőkkel érintkezem, igyekszem rávenni őket, hogy többet áruljanak el magukról és a könyvről, melyet kiadni készülünk. Elkérem a fényképüket, részleteket az életükről és a művészetükről. S ők, akár csak mi mindnyájan, a legkülönbözőbb emberek. Vanak köztük művészeltek és kevésbé azok, in és extrovertáltak, sikeresek és nem annyira sikeresek. Ezek az emberek kulturális világunk darabkái, egyesek nyersebbek, durvábbak, mások csiszoltabbak, de minden esetben érdekesek és mesterkéletlenek.

ЕМИЛ БАСАТ *Hogy lett belőled hungarológus, mi vonzott a hungarológiához és a fordításhoz?*

МАРТИН ХРИШТОВ Véletlenül kerültem a magyar szakra. Spanyol nyelvű gimnáziumba jártam, spanyol filológia szakra felvételiztem. A sors azonban a hungarológiát szánta nekem. Eleinte nehéz volt, aztán megszerettem ezt a sajátos nyelvet, később az országot is. Most már bölcs íróniával jelenthetem ki Juhász Péter magyar bulgaristával együtt: „Az a sorsom, hogy két hazám legyen.” Első lépéseim a fordítás vi-

lágában magyarról fordított újságtudósítások voltak periodikák számára. Aztán jöttek a szépirodalmi felkérések a Magyar Kulturális Intézet részéről – egy novelláskötettel és a bulgáriai Kossuth-emigráció naplóival kapcsolatban.

Évekig folyamatosan látogattam a magyar fordítótábor, melyet fiatal, kezdő fordítók számára szerveznek, ott írókkal, költőkkel, irodalomkritikusokkal ismerkedtem meg, akik közül többekkel máig jó viszonyt ápolok. Ők formálták világlátásomat is az új magyar irodalom terén, melyet az egyetemen nem tanítanak. Itt szeretnék külön köszönetet mondani a szintén tehetséges magyar-bolgár fordító Sztefka Hruszanovának, amiért segített és bátorított, hogy műfordítással foglalkozzam.

ЕМИЛ БАСАТ *Kik a mestereid a fordításban?*

МАРТИН ХРИШТОВ Szívesen mondanám, hogy autodidakta vagyok, de nem lenne igaz. Konkrét mestereim nincsenek, de azt mondanám, tanítóm volt minden bolgár író, akit korra gyermekségemtől olvastam, és mindazon tehetséges bolgár fordítók, akik a világirodalmat bolgár nyelvre ültették át. A fordítás művészete mindenekelőtt az anyanyelved kezelésének művészete. Ha nem bírod tökéletesen, ha nem teszel mindennap tudatos erőfeszítéseket, hogy gazdagítsd a szókinccsedet, ha nem fejezed ki magad választékosan, irodalmi bolgár nyelven, világos, hogy nem vagy fordítónak való. Ezen elvárásoknak vonatkozniuk kéne minden magas tisztséget betöltő állami hivatalnokra is, ez azonban nincs így. Nap mint nap tanúi vagyunk a sületlen megnyilatkozások áradatának a legmagasabb rangú államfériaik szájából.

ЕМИЛ БАСАТ *Meséj a csaláodról, szüleidről, diákéveidről!*

МАРТИН ХРИШТОВ Vidini kötődésű vagyok, édesanyám onnan származik. Kispolgári családba születtem, s ezért az 1944. szeptember 9-i fordulat kedvezőtlen helyzetbe hozta. Mégis sikerült elvégeznie a Szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetem bolgár filológia szakát, utána ta-

на, някои самородни, по-груби, други шлифовани, но във всички случаи интересни и неподправени.

ЕМИЛ БАСАТ *Как стана унгарист, както те привлече към унгаристиката и превода?*

МАРТИН ХРИСТОВ В унгарската катедра попаднах случайно. Завършил съм испанска езикова гимназия, явих се на приемния изпит по специалността „Испанска филология“. Съдбата ме отреди на унгаристиката. В началото беше трудно, после заобикнах този самобитен език, по-късно и унгарската страна. Сега с мъдра ирония мога да заявя като унгарския българист Петер Юхас: „Орисан съм на две родини“. Първите ми стъпки в превода бяха репортажни дописки, преведени от унгарски за периодични издания. После дойдоха ангажиментите за художествен превод от Унгарския културен институт – за сборник с разкази и за дневниците на Кошутовата емиграция в България.

Няколко години подред посещавах унгарския преводачески лагер, който се организира за начинаещи и млади преводачи, там се запознах с писатели, поети, литературни критици, с някои от които още поддържам добри отношения. Те оформиха и светогледа ми за новата унгарска литература, която в университета не се изучава. Тук искам специално да благодаря на Стефка Хрусанова, също талантива преводачка от унгарски, за помощта и насърчението ѝ да се занимавам с художествен превод.

ЕМИЛ БАСАТ *Кои са учителите ти в превода?*

МАРТИН ХРИСТОВ Изкушавам се да кажа, че съм самоук, но няма да е вярно. Нямам конкретни учители, но мои наставници бих нарекъл всички български писатели, които съм чел от най-ранна възраст, и също всички талантиви преводачи, предали световната литература на български език.

Изкуството на превода на първо място е изкуството да боравиш с майчиния език. Ако не го владееш до съвършенство, ако всеки ден не полагаш съзнателни усилия да обогатяваш речника си, ако не се изразяваш изискано и на книжовен български език, ясно е, че не ставаш за преводач. Тези изисквания би трябвало да важат и за всички държавни служители на висши длъжности, това обаче не е така. Свидетели сме на катадневния блудкав поток от изявления тъкмо на най-високопоставени държавници.

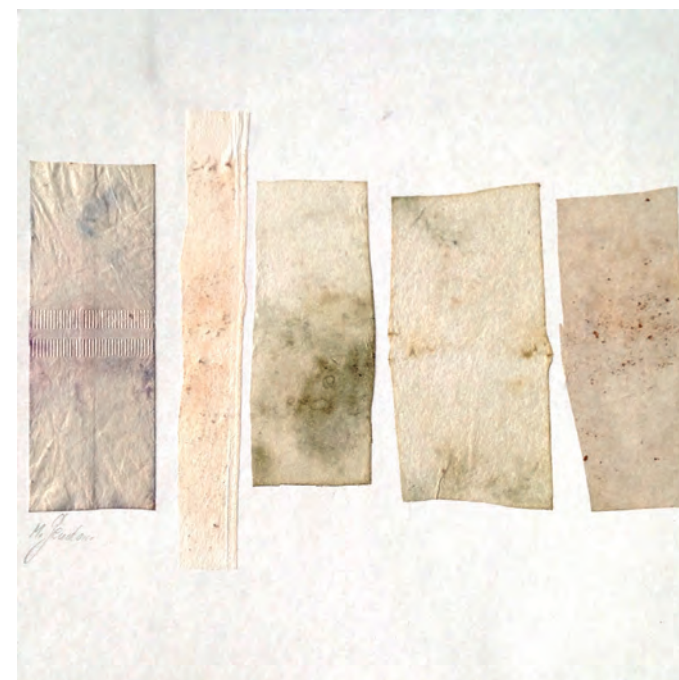
ЕМИЛ БАСАТ *Разкажи за рода си, родителите ти, годините на учение.*

МАРТИН ХРИСТОВ Родом съм от Видин, откъдето произхожда майка ми. Родена е в дребнобуржоазно семейство, затова и смяната на режима след 9 септември 1944 г. я поставя в неизгодно положение. Все пак успява да завърши българска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, учителства, после дълги години работи като библиотечен специалист. Баща ми е от Роман, навремето важно културно средище, чиято роля след комунистическия преврат целенасочено бива омаловажавана и градът запада. Учил е инженерство в тогавашния Ленинград. От него съм наследил своята практичност и някои технически умения, от майка си и видинския си дядо – любовта към четмото и писмото. Завърших основно училище в София, а средното си образование – като испански възпитаник в някогашната Френска езикова гимназия. След двете години казармена служба записах унгарска филология в Софийския университет и се дипломирах през 1992 г. в Дебреценския университет „Лайош Кошут“. Излиза, че вече над двайсет години работя за духовното общаване на две иначе сродни в много отношения национални култури – унгарската и българската.

нитот, majd hosszú évekig könyvtári szakértőként dolgozott. Édesapám Romanból való, mely annak idején jelentős kulturális központ volt, de a kommunista hatalomátvétel után tudatosan csökkentették a szerepét, s a város hanyatlásnak indult. Mérnöknek tanult az akkori Le-

Tudományegyetemen diplomáztam 1992-ben. S úgy alakult, hogy immár több mint húsz éve dolgozom két, egyébként sok tekintetben rokon nemzeti kultúra, a magyar és a bolgár szellemi közeledésén.

EMIL BASZAT *Néhány szó az Ergo Kiadóról...*

ningrádban. Tőle örökölttem gyakorlatiasságot és bizonyos technikai képességeket, édesanyámtól és vidini nagyapámtól pedig az írás-olvasás szeretetét. Az általános iskolát Szófiában végeztem, a középiskolát pedig az egykori Francia Tanítási Nyelvű Gimnáziumban, spanyol tanítási nyelven. A kétéves katonai szolgálat után a Szófia Egyetem magyar szakára iratkoztam be, s a Debreceni Kossuth Lajos

MARTIN HRISZTOV 2003 óta létezik, kis magánkiadó, inkább csak az én személyes hőbortomnak indult, mára azonban saját irodája van, és évente tíz-egynéhány kötetet jelent meg. Nem volt kezdőtőkéje, és nem is pénzmosodaként szolgált. Minden, amit befektettem, saját megtakarításokból és a könyvkiadás folyamatát segítő támogatásokból eredt. Fő profilja a szépírodalom, eredetileg a magyar, de újabban a tá-

ЕМИЛ БАСАТ Няколко думи за издателство „Ерго“?

МАРТИН ХРИСТОВ То съществува от 2003 г. и е малко частно издателство, започнало повече като моя приумица, което вече разполага със собствен офис и издава десетина заглавия годишно. Начален капитал или изпиране на пари не е имало. Всичко, което съм влагал, е от лични спестявания и субсидии, подпомагащи книгоиздателския процес. Приоритет е художествената литература, отначало унгарската, а напоследък се опитваме да разширим спектъра от езици чрез заглавия от централно- и източно-европейския регион, но присъстват и френски, португалски, италиански, германски, руски автори. Основната ни поредица е „Модерна европейска проза“, вече набират скорост и „Модерна европейска лира“, „Нова българска проза“, „Нова българска лира“, поредицата за хуманитаристика „Контрапункти“, за антична литература „Libri legendi“ и луксозната двуезична поредица за поезия „Събеседници“. Превеждам и издавам само заглавия, които са литература в чист вид и за които съм убеден, че ще обогатят читателя.

Гледам на всяка моя книга като на собствено дете. Знаем с какъв труд съм ги зачевал, израждал, отглеждал. Някои се радват на завидна житейска съдба, на други не им провървява толкова. Но всяка има собствен живот, качества и недостатъци. Изключително се радвам, щом видя в ръцете на читателя нова своя книга, а още повече – когато открива в нея въплътени издателските си виждания. Работата за мен е мисия, призвание, все още, слава богу, не гледам на нея като на източник за печалби.

Най-известният мой автор като преводач е Шандор Марай. В България трябва да се разграничава известност от успешност. През 90-те години на ХХ век, след падането на Желязната завеса, Марай беше пре-

открит в Западна Европа и преизданията му се харчеха в стотици хилядни тиражи. Моята позната, преводачката от испански Юдит Ксантус, се похвали, че златната ѝ кредитна карта и новата ѝ кола се дължат на Марай. В България бяха публикувани две негови книги – нито аз, нито другият му преводач забогатяхме. Нито пък българските издания на Нобеловия лауреат Имре Кертес донесоха на издателите и преводачите им значителни постъпления. На пазара можете да наложите даден автор само по два начина: чрез масирана скъпоплатена реклама, чийто резултат не винаги е гарантиран, или ако името на автора е достатъчно популярно и е представител на англоезичната литература, тогава по-лесно прониква до съзнанието на читателите.

ЕМИЛ БАСАТ До каква степен заниманията ти с издателска дейност помагат или пречат на преводаческата ти работа?

МАРТИН ХРИСТОВ Определено ми пречат. Най-плодотворният период от деня за мен е предобедът. Навремето, като начинаещ издател, можех всеки ден да отхвърлям по няколко страници превод. Сега се случва изобщо да не стигна до превежданя ръкопис. Искане ми се денонощието да имаше поне 36 часа, но в крайна сметка и това ще се окаже недостатъчно, бързо бихме запълнили отпуснатото време с нови ангажменти и развлечения. В напрегнатото си ежедневие имам една максима: „Не оставяй днешната работа за утре“. Гарантирано помага!

София – Балатонфюред – София
16 април 2009 – 28 май 2015 г.

гавб közép- és kelet-európai régióból való címekkel próbáljuk kiszélesíteni a nyelvi palettát, és vannak francia, portugál, olasz, német, orosz szerzőink is. Legfontosabb sorozatunk a *Kortárs európai próza*, de már kezd beindulni a *Kortárs európai líra*, az *Új bolgár próza*, az *Új bolgár líra*, az *Ellenpontok* című humanitarisztikai sorozat, az antik irodalomnak szentelt *Libri legendi* és a kétnyelvű költészeti luxuskiadás-sorozat, a *Beszélgetőtársak*. Csak olyan címeket fordítok és adok ki, amelyek a szépirodalom legtisztább formáját képviselik, s amelyekről tudom, hogy gazdagítják az olvasót.

Minden könyvemre gyermekemként tekintek. Tudom, mennyi nehézség közepette foganom, szülöm és nevelem fel őket. Egyesek közülük irigylésre méltó életsorsnak örvendenek, másoknak nem megy olyan jól a soruk. De mindnek megvan a maga élete, erényei és hibái. Leírhatatlan örömmel tölt el, amikor újabb könyvemet látom az olvasó kezében, s még inkább, amikor kiadói elképzeléseim megvalósulását fedezem fel benne. A munka számomra küldetés, hivatás, hál' istennek, még mindig nem úgy tekintek rá, mint haszonforrásra.

Fordítóként a legnevesebb szerzőm Márai Sándor. Bulgária tekintetében el kell különítenünk az ismertséget a sikertől. A 20. század 90-es éveiben, a vasfüggöny leomlása után Nyugat-Európa újra felfedezte Márait, s újradátásai százezres példányszámokban fogytak. Spanyol fordítója, ismerősöm, Xantus Judit azal dicsekedett, hogy arany bankkártyáját és új kocsiját Márainak köszönheti. Bulgáriában két könyve jelent meg – sem én, sem másik fordítója nem gazdagodtunk meg belőle. Ahogy a Nobel-díjas Kertész Imre művei sem hoztak jelentős bevételt kiadóiknak és fordítóiknak. Egy adott szerzőt csak két módon lehet bevezetni a piacra: tömeges, drága reklámmal, melynek eredményességére nincs garancia, vagy ha a szerző neve eléggé közismert és az angol nyelvű irodalom képviselője, így könnyebben be-

férkőzik a közönség tudatába.

EMIL BASZAT Kiadói tevékenységed milyen mértékben segíti vagy hátráltatja fordítói munkádat?

MARTIN HRISZTOV Egyértelműen hátráltatja. Számomra a nap leggyümölcsözőbb része a délelőtt. Annak idején, kezdő kiadóként mindennap papírra tudtam vetni néhány oldalnyi fordítást. Manapság megesisik, hogy el sem jutok a megmunkálás alatt levő kéziratig. Nem bánnam, ha a nap legalább 36 órából állna, de végeredményben az sem lenne elég, a kapott időt gyorsan kitöltenénk új feladatokkal és szórakozásokkal. A feszült hétköznapokban egy arany szabályhoz tartom magam: amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra. Garantálom, hogy segít!

Szófia–Balatonfüred–Szófia
2009. április 16. – 2015. május 28.

ЛАЙОШ КАШАК

Стихотворения

KASSÁK LAJOS

Versek

МЛАДОЖЕНКА

Питат девойката и не отговаря
мълчи, само мълчи
с неразгадаема усмивка на уста.
Сякаш междуременно е в плен на особена магия
не знаеш накъде е отправила поглед
косите ѝ излъчват благоухание
вдъхнеш ли от него, се отравяш.

Младоженката е тя,
която утре ще застане пред олтара
и теб заведох пред олтара аз така, ръка в моята сплела
о, отминала любима, по-красива и от розата
между тънките ти пръсти трепкаща.

Биеха камбани и вървахме в съпровода на сватбарите
като странници
нарочени за този дълъг път
и по-нататък вече аз самичък крача
из безпътни планини и през гори.

Какво да ти даря, омайна непозната
застанала пред мен, с венец от мирта на челото
на пръста със годежната халка
която някога ще се изгуби също както
любовта ни с времето изтълява.

Горкичка моя, от треската на наслаждения изгаряна
ще излинеят бавно цветчетата на твоите мечти
и ако безсилно вече съзерцаваш сърцето ти как мъчи се
в залеза на някой тъжен ден
помахай ти на миналото, както моряците сбогват се с лазура.

MENYASSZONY

Kérdezik a lányt és nem válaszol
hallgat, csak hallgat
kiismerhetetlen mosollyal az ajka körül.
Közben, mintha különös varázslat tartaná fogva
nem tudhatod, mire bámulnak el a szemei
hajából enyhe illat árad
s aki szagolja, megmérgeződik tőle.

Ő a menyasszony,
akit holnap oltár elé vezetnek
én is így vezettek téged karomrafűzve
ó, régi szerelmem, aki szebb voltál a rózsánál
mi karcsú ujjaid között remegett.

Szóltak a harangok s a násznép kíséretében mentünk
mint a vándorok
akiket kijelöltek e hosszú útra
s én már egyedül ballagok tovább
úttalan hegyekre fel, erdőkön át.

Mivel ajándékozzalak meg, bájos idegen
hogy itt állsz előttem, homlokodon mirtuszkoszorúval
ujjadon arany karikagyűrűvel
aminek egyszer ugyanúgy nyoma veszik
mint magának a szerelemnek.

Szegényke, akit a gyönyörök lázai emésztenek
lassan majd lehullanak álmaid szirmai
s ha már tehetetlenül nézed szíved vergődését
egy szomorú nap alkonyán
intesz a múltnak, mint az azúr hajósai.

ИЗМРЪЗНАЛО ЗЪРНО

Поетът нека да пее, чувам
и в мен душата плаче, че съм ням.
Но не ням съм и безпомощен
нали като бесен вълк вия
изравям грижите си и изпод земята.

Поетът нека да не пее, казвам.
Поет съм и аз и ето, тук стоя
с изумен взор и погнусен стомах
осъден на живот и изоставен.
Каква причина имам, та да пея?

СЪБЛАЗНЯВАНЕ НА УБОГИТЕ

Срещнах днес един мой достоен за обич съвременник.
Поет. Идеше нейде из северните планински провинции
и сега с разкопчано палто и щастлив в есента
се разхожда. Какво са за него мъгла, гнили шумки и вятърът,
който откъм реката булевардите обява? Поет, си мисля
и в себе си едва ли не го окайвам. И мъничко го съжалявам,
както роднините си, които са ми лика-прилика.

Още пристъпва тук пред мен, още чувам тропота на обувката му
и може би в следващия миг ще разпери криле
и ще полети високо. Как после ще минават дните му в
синьото небе? Кой ще му постила леглото? Кой в кафето му
зальци ще надrobi?

Поетите до един са хора бедни и донякъде също чудати.
Обичат самотата, но ако никой не ги вижда, разговарят
с рибите и с птиците. Бедните. Ако понякога ми падне случай,
ги следвам. Знаем, тази моя мания е оръжието,
с което ще се убия, но само ги следвам, върху себе си поемам
тежкия им кръст.

ELFAGYOTT GABONA

A költő énekeljen, hallom
és bennem sír a lélek, hogy néma vagyok.
Nem is vagyok néma és tehetetlen
hiszen üvöltök, mint a veszett farkas
s a föld alól is előkaparom gondjaim.

A költő ne énekeljen, mondom.
Költő vagyok én is és íme, itt állok
megdöbbszent szemmel és utálkozó gyomrommal
életre ítélt és elhagyottan.
Mi okom lenne rá, hogy énekeljek?

BALGÁK MEGKÍSÉRTÉSE

Egy szeretetreméltó kortársammal találkoztam ma.
Költő. Valahonnan az északi hegyvidékről származott
s most kigombolt kabáttal és boldogan sétál az
őszben. Mit neki a köd, az erjedő falevelek és a szél,
mely a folyó felől suhan a körutakra? Költő, gondolom
s majdnem szánom őt magamban. Sajnálom kicsit, mint a
rokonaimat, akik hozzám hasonlítanak.

Még itt jár előttem, még hallom a léptei kopogását
s talán a következő pillanatban kibontja szárnyait
s felszáll a magasba. Hogyan múlnak majd napjai
a kék levegőégben? Ki veti meg ágyát? Ki aprít zsemlyét
a kávéjába?

A költők mind szegény emberek s kicsit bogarasak is.
Szeretik a magányt, de ha senki nem látja őket, a halakkal
és madarakkal társalognak. Szegénykéek. Követem őket, ha
olykor szerencsém van hozzájuk. Tudom, ez a mániám a fegyver,
mellyel megölöm magamat s csak követem őket és átveszem
súlyos keresztjüket.

МНОГО МНОГО ДЕЦА

Хей, деца! Дечица бре!
Върху меките им, кръгли рамене шурти юлският пек
и както, гонейки се, в реката нагазват
по тях проблясват капчици, сякаш кожата им
е посипана с милиони бисери
и мирише на чисто, сладостно гладка.

Ехей! Диви възгласи се въземат
и ето нà, там двама, трима почти ходят по водата.
О, необятен лазур и лъкатушна фантазия.
Чудото отново се сбъдва.
На брега между майките седи и Мария
на ръце със сина си, който жив е пред нас
както вечният младенец
неугасващ светилник
на слънчев лъч люлеещ се гълъб
и с пръстче в уста
е един измежду всичките деца.

Обичат водата и старата река ги обича
на гърба си ги носи, в скута си люлее всяко от тях
додето чайките с бели криле над тях се носят
рибки гъделичкат петите им и те отново изпъват тела.
Закон не им пречи, ни тъга, нито страх
и виждам стълбата, която са опрели в слънцето
готови всеки миг да се емнат по стръмните стъпала
същи ангели, пред Господа да се явят.

SOK SOK GYEREK

Haj, gyerekek! Hahó gyerekek!
Puha, kerek vállukra zubog a júliusi napfény
s amint egymást hajszolva belegázolnak a folyóba
csillan rajtuk a víz, mintha millió gyöngyszemmel
hintették volna be bőrük
aminek nincs szaga és édesen sima.

Hahó! a vad kiáltások lobognak
s nézzétek, amott kettő, három szinte a víz színén jár.
Ó, végtelen azúr és bolyongó képzelet.
Ismét beteljesedik a csoda.
A parton az anyák között ül Mária is
ölében a fiával, aki úgy él előttünk
mint az örök csecsemő
kiolthatatlan szövétnek
napsugáron hintázó galamb
s ujjacskájával a szájában
egy ezek közül a gyerekek közül.

A víz szerelmesei s az öreg folyó is szereti őket
hátán cipeli, vagy az ölében ringatja bármelyiket
miközben fehér szárnyakkal lebegnek felettük a sirályok
lábukat apró halak csiklandozzák s ők nekifeszülnek újból.
Nem köti őket törvény, se bánat, se félelem
s látni a létrát, amit odatámasztottak a naphoz
bármely pillanatban elindulhatnának a meredek fokokon
hogyan megjelenjenek az Úr előtt, mint az angyalok.

БЕЗПРЕДМЕТНА ТЪГА

Вървя нагоре аз, все по-нагоре
и се ровя надълбоко, все по-надълбоко.
Ако вчера бях още млад пастир
днес старо, черно шиле съм
нямам си зелено пасище, ни топла ясла.

Вървя нагоре аз, все по-нагоре
и се ровя надълбоко, все по-надълбоко.
Защо се мъча и кога ли цел ще стигна?
Прашинка ако бях, ще ме подемe вятърът
ще поиграе с мен и току-виж се укротя.

Превод: Мартин Христов

TÁRGYTALAN SZOMORÚSÁG

Fölfelé megyek, egyre följebb
és mélyre ások, egyre mélyebbre.
Ha tegnap még ifjú pásztor voltam
ma öreg, fekete bárány vagyok
se zöld legelőm, se meleg aklom.

Fölfelé megyek, egyre följebb
és mélyre ások, egyre mélyebbre.
Mért fáradok s mikor érek célba?
Ha porszem lennék, elvinne a szél
játsszana velem s tán megnyugodnék.

ГЮЛА ВАРШАНИ
Последният градинар*

VARSÁNYI GYULA
Az utolsó grádinár*

*Разказът „Последният градинар“ на Гюла Варшани
е публикуван в сборника с разкази „Франццатски истории“,
издаден през 2019 г.

*Varsányi Gyula *Az utolsó grádinár* című elbeszélése
a 2019-ben kiadott *Franzstadti történetek* című
elbeszéléskötetben jelent meg.

ЛЪЧИТЕ НА ИЗГРЯВАЩОТО СЛЪНЦЕ и този път посрещат Йордан Стоянов приклекнал във фитерата¹. Сякаш този ден започва, както всички останали дни и по същия начин ще свърши. Хубав, полезен ден, изпълнен с труд. Градинарят прави всичко, както в досегашния си живот: разрохва пръстта около корените на пиперките и доматиите, внимателно, както е учил от някогашния си газда². „Пази корените да не ги нараниш – предупреждаваше го всеки път, – защото това вместо да дава плод цяло лято, нито веднъж няма да върже. Зян ще стане, а тебе ще те пратя да си вървиш.“ Като поотрасна отнасяше и по някой и друг шамар от газдата или от заместника му, от командаря или от наредника, за да запамети добре кое как трябва да се прави. В такива случаи му домъчняваше и си казваше, че ще зареже градината, ще обърне гръб на цяла Унгария и ще се прибере в Драганово при майка си да го приласкае.

Ама не си тръгна, защото дойдоха по-добри дни и се случваше наистина да е горд със себе си. Например, когато газдата го повика и му даде увита в платно желязна кутия и му каза да я зарови някъде из градината, където иска, само никой да не го види, и той самият не иска да знае къде е, но добре да запомни мястото, защото там са всичките пари на тайфата, всички досегашни приходи от пазара. Много му допадна да е довереник на газдата. Имат си тайна, на него е поверена, единствено той знае, нито командарят, нито градинарите, които седят около газдата на дългата маса по време на обед. Гордостта му не намалва дори от факта, че не можеше на никого да се похвали.

Беше хитра предпазна мярка, защото никой не би взел малкия за довереник, нито би предположил, че знае къде са скрити парите, затова и газдата се чувстваше в безопасност, нямаше как да го оберат нито в градинарската спалня, нито когато ходи до града. Този умел трик го развеселяваше и след толкова години, споменът за него топли сърцето му.

Ама не всеки газда беше толкова предпазлив и грижовен, не.

Беше служил като гурбетчия и при един, който беше наел няколко градини и беше навирил нос. То само това да беше, как да е, но и не работеше, вместо него всичко решаваше командарят, а той се шляеше издокаран из града, обикаляше гостилниците и кабаретата на Ференцварош. Пропиля на карти и по конни състезания сума пари. Чу, че веднъж членовете на Дружеството го спасили със заем, но и това не го накара да се освести. Тогава му купиха билет за влака за България и повече не се появи. Само ги срамеше, не само пред унгарците, а и пред самите тях, защото българите не са такива. Дошли са на унгарска земя, не да се забавляват, а да печелят пари, колкото може повече, за да живее по-добре семейството им в България.

Много беше видял, много беше препатил Йордан Стоянов, откак се цани за чирак в Драганово в една тръгваща за Унгария тайфа. Сега, докато копае, все по-често се сеца за старите неща. Тръгна и той, както мнозина други, защото и

¹ – Малка зеленчукова леха (Бел. рег.)

² – Стопанин, който наема работници за работа на градината. Тази унгарска гума е широко разпространена сред българите в Унгария и няма заместител. (Бел. рег.)

A FÖLBUKKANÓ NAP SUGARAI most is a fiterában¹ guggolva találják Sztojánov Jordánt. Minden olyan, mintha ez a nap is úgy kezdődne, akár a többi, és úgy is fejeződne be. Szép lesz, hasznos, dolgos nap. A grádinár² azt és úgy teszi, mint eddigi életében: lazítja a talajt a paprika- és paradicsomtövek körül, óvatosan, ahogy egykor a gazdájától tanulta. „Vigyázz, nehogy megsértsd a gyökeret – figyelmeztette őt sokszor a gazda –, mert akkor nem többször hoz termést, hanem egyszer sem. Pocsékba megy, téged pedig hazazavarlak.” Nagyobbacska gyerekként egy-két pofont is kapott a gazdától vagy a helyettesétől, a komándártól, esetleg a munkavezetőtől, a náredniktől, hogy jól észbe véssse, mit hogyan kell csinálni. Ha kikapott, néha úgy elkeseredett, hogy azt mondta magában, itt hagyja a kertet, hátat fordít egész Ungárijának, hazamegy Drágánovóba az ő májkájához,³ aki majd megsimogatja.

De aztán mégsem ment, mert jöttek jobb napok és előfordult, hogy igazán büszke lehetett magára. Például akkor, amikor a gazda félrehívta, és egy vászonba kötött vasdobozt adott a kezébe azzal, hogy ássa el valahová a kertben, ahová akarja, csak meg ne lássa senki, ő sem akarja tudni, hol van, de jól megjegyezze, hova ásta, mert ebben van a kompánia összes pénze, az egész addigi bevétel, amit a piacozásból szereztek. Ez már igazán kedvére való volt, hogy bizalmasa lehetett a gazdának. Övé a titok, rá van bízva, ő tud róla egyedül, még a komándár se, az idősebb grádinárok se, akik a hosszú ebédelő asztalnál a gazda közelében ülhetnek. És még az se szegte kedvét, hogy erről a büszkeségéről nem dicsekedhetett el senkinek.

Ravaszhívás volt, mert róla, az oktondi gyerekről nem gondolta senki, hogy ismeri a pénz helyét, így a gazda is biztonságban lehetett, nem tudták kirabolni sem a kerti szálláson, sem akkor, ha a városban járt. Ezen az ügyes trükkön annyi év után is tud derülni, az emléke megmelengeti a szívét.

No, nem volt minden gazda ilyen óvatos és gondos, nem ám!

Gurbetsijként⁴ szolgált ő olyannál is, aki több kertet bérelt és igencsak fönnhordta az orrát. Még ha csak ennyi lett volna, hagyján, de már jóformán nem is dolgozott, a komándár döntött el mindent helyette, ő meg puccos ruhában folyton a városban lófrált, a ferencvárosi vendéglőket, mulatókat bújta. Elkártyázott, ellőversenyezett rengeteg pénzt. Úgy hallotta, egy alkalommal megmentették a tönkremenéstől a druzsesztvo⁵ tagjai hitellel, de az sem térítette észre. Akkor vonatjegyet vettek neki Bulgáriába, és többé nem került elő. Szégyen volt az ilyen, nemcsak a magyarok előtt, maguk előtt is, mert a bolgárok nem ilyenek. Nem azért jöttek ők magyar földre, hogy mulassanak, hanem hogy pénzt keressenek, minél többet, hogy jobb sorsa legyen az otthon hagyott családnak.

Sokat látott, tapasztalt Sztojánov Jordán, mióta először elszegődött inasnak szülőfalujában, Drágánovóban egy Ungáriába induló kertészkompániába. Mostanában kapálás közben egyre többször előjönnek ezek a régi dolgok. Ahogy beállt ő is, mint sokan mások, mert az apja is vándormunkás volt, így tudott keresni, előbbre jutni, házat építeni. Neki is ezt a boldogulást szánta, és ő nem bánta meg, még ha, főként eleinte,

¹ – Zöldseges kalitkaágyás.

² – Zöldsegekertész.

³ – Édesanyjához.

⁴ – Gyerekmunkásként, inaként.

⁵ – Bolgár munkaközösség.

баща му бе ходил гурбетчия да припечели, да постигне нещо, къща да построи. Този късмет му отредиха и на него, не съжаляваше, макар че – особено в началото – му беше адски трудно. Най-вече, защото непрекъснато го измъчваше липсата на сън, всяка сутрин ставаше в зори. Когато го пращаха на дулапа да води коня, винаги се страхуваше да не задреме и да падне от него. Тъй си изпатиха няколко деца, предупреждаваха го, да стои нащрек, да не вземе да се пребие до смърт. Докато седеше, пред очите му се появяваше родното село, улицата, малката къщичка, майка му тръгваше към него и протягаше ръце, но в последния миг успяваше да се стегне и да се върне в будно състояние. А как му се искаше да хване ръката ѝ! Случваше се и в градината да му подвикнат да се размърда, стига е спал. Но свикна, не им обръщаше внимание.

В тайфата не получаваше заплата, най-много някаква символична сума, даваха само подслон и храна. В началото подслонът беше вкопана в земята дървена землянка, там спяха всички по нарове и завивки. Бълхи имаше толкова много, че в средата на землянката изкопаха дупка и я напълниха с вода, за да се давят проклетите кръвопийци. Храната не беше много, обикновено им даваха хляб и чорба с брашнияа запръжка, направена най-често от непродадените зеленчукови отпадъци. И възрастните ядяха същото, само порцията им беше по-голяма. Месо, най-вече агнешко, на масата имаше по празници, тогава получаваше и вкусно печиво, най-много обичаше сладката пита, която готвачът на тайфата приготвяше, той им печеше и хляба, ама толкова вкусен, че и до днес не е срещал такъв. Храната беше бедна и често недостатъчна, но поне у дома не трябваше да мислят за него, достатъчна грижа за майка му бяха по-малките му братя и сестри. Тук животът ще го изучи, да стане един ден и той равноправен градинар.

Спомни си още как рано напролет, около Трифоновден, какъв голям празник беше в село тръгването на мъжете за Унгария. Поемаха на тайфи по десет-двайсет души, групата се събираше от газдата, който даваше основния капитал за предприятието, той наемаше градината. По-празничен случай беше единствено завръщането през есента. Тръгваха по Дунав надолу, после се качваха на влак, но последната част от пътя до дома големите газди изминаваха на собствена каруца, останалите наемаха волски коли. Пристигаха натоварени с подаръци, а жените, които си имаше, ги чакаха с подноси с плодове и мед, като знак за неувяхваща любов. В Пеща мъжете си купуваха ботуши, градски дрехи и се перчеха с тях, носеха и красиви рокли за жените си. За зимните празници цяло Драганово се пременяше в градски дрехи, за Андреевден, за Никулден, за православната коледа през януари.

През зимната почивка ергените си избираха мома за жена – все от селото, малцина бяха, които ходеха до някое съседно село, по течението на Янтра или от Поликраище, но често се случваше изборът да се проточи. Знаеха мъжете, че напролет ще е трудно да оставят младата жена, сам го изживя, когато се взеха с Полина, защото рано напролет тръгват само градинарите, най-много да ги придружи някой майстор, зидар, дърводелец, жените и децата оставаха у дома и чакаха мъжете да се върнат. Едва по-късно взеха да идват с жените и децата и

kutya nehéz volt beleszoknia. Leginkább azért, mert folyton kínozta az álmoság, mindennap hajnalban kellett kelni. Amikor ráültették az öntözővizet kimerő dolápra,⁶ hogy hajtsa a forgató lovat, mindig félt, nehogy elszenderegve leessen róla. Már pórul jártak így páran bolgár gyerekek, figyelmeztették, legyen észnél, nehogy ő is szörnyet haljon. Űltében olykor megjelent előtte a szülőfalu, az utcájuk, a kicsi házuk, jött feléje májká, nyújtotta a kezét, de ő az utolsó pillanatban megrázta magát és visszazökkent az ébrenlétbe. Pedig hogy szerette volna megfogni azt a kezét! A kerti munkában is gyakran rárikantottak, hogy mozogjon már, ne aludjon. De megszokta, föl sem vette.

Fizetést a kompániában nem kapott, legföljebb jelképes összeget, csak szállást és ennilát adtak. No, a szállás kezdetben egy földbe vájt fakunyhó volt, abban aludtak mindannyian priccse, pokrócon. Annyi volt a bolha, hogy a kunyhó közepébe mélyedést vágtak, s abba vizet öntöttek, hadd dögöljenek bele azok az átkozott vérszívók. Az étel sem volt sok, a legtöbbször kenyeret és liszttel habart levest adtak, ami gyakran az eladhatatlan zöldség hulladékból készült. Mászt a felnőttek sem ettek, csak az adagjuk volt nagyobb. Hús, leginkább bányahús, ünnepekkor került az asztalra, de akkor finom süteményt is kapott, legjobban a szládká pitát⁷ szerette, amit a csapat szakácsa készített, aki kenyeret is sütött, méghozzá olyan jót, hogy annak ma sincs párja. Ha az étel szegényes és gyakran kevés volt is, legalább otthon órála nem kellett gondoskodni, elég gondot jelentettek májkának a kisebb testvérei. Itt kint pedig beletanulhatott ebbe az életbe, hogy később tapasztalt, egyenrangú grádinár válják belőle.

Az is gyakran fölbukkan az emlékeiben, hogy kora tavasszal, Trifonovden⁸ környékén milyen szép közös ünnep volt a faluban a férfiak indulása Ungárijába. Tíz-húsz fős csoportokban mentek, a csapatot a gazda állította össze, aki a kezdőtökét adta a vállalkozáshoz, ő bérelte a kertet. Ennél jelesebb alkalom csak egy volt, az őszi hazatérésük. Eleiben a Dunán utaztak lefelé, majd vonatra szálltak, de az út végső szakaszát a nagyobb gazdák saját szekéren, a többiek bérelt kocsin tették meg hazáig. Ajándékokkal megrakodva érkeztek, az asszonyok pedig, már akinek volt hitvese, az el nem múló szerelem és hűség jeleként gyümölcsöstállal, mézzel kedveskedtek nekik. A férfiak bakancsot, városi ruhát vásároltak maguknak Pesten, azzal dicsekedtek, de asszonyaiknak is vettek szép ruhát. Egész Drágánovo népe új városi viseletbe öltözhetett a téli ünnepekre, a november végi Andrejevdenre⁹, a decemberi Nikuldenre¹⁰ és a januári pravoszláv karácsonyra.

A téli pihenő arra is szolgált, hogy aki még legény volt, tavaszig asszonyt választhatott magának. A legtöbben otthonról, a szülőfaluból szemelték ki a párjukat, ritka volt a kivétel, aki valamelyik környéki faluból, Jántra mentén vagy Polikráistéből házasodott, ám az nem volt kivételes, ha sokáig elhúzódott a párválasztás. Mert tudták a férfiak, hogy nehéz tavasszal otthagyni a fiatalasszonyt, megtapasztalta ezt maga is, miután elvette Polinát, mert tavasz kezdetén csak a grádinárok mentek el, őket legföljebb néhány mesterember, házépítő, asztalos kísérte, a nők és a család többi tagjai otthon

6 – Fából készült vizkiemelő óriáskerék, „bolgárkerék”.

7 – Édes cipó.

8 – Szent Trifon napja, Trifon a római keresztényüldözés vértanúja volt a III. század közepén.

9 – Szent András napjára.

10 – Szent Miklós napjára, „Mikulásra”.

цяла година да живеят в Унгария. Все по-често се случваше жената на газдата да разпределя работата, тя да бъде командар. С времето все повече жени работеха по градините, не си ходеха у дома и през зимата, само понякога. Но си оставах български. Макар че повечето научиха унгарски, помежду си говореха на майчиния език, празнуваха българските празници и бяха запазили българското си гражданство. Не можеха да станат унгарски граждани, защото за това трябваше повече време – поне пет години без прекъсване да са живели в Унгария. Затова, когато започна Голямата война, през 1915 година, на тридесет и шест години Стоянов трябваше да встъпи в българската армия и да напусне Унгария. България също беше член на Централните сили, воюваха на страната на германци, австрийци и унгарци, но българските градинари нямаше как да станат унгарски войници.

Както се е унесъл в миналото, стряска го гласът на Полина: „Татко, ела да обядваме!“ Слънцето е на пладне, забелязва. Следобед ще дойде каруцарят на Пейко Димитров, търговеца, да вземе стоката, която вчера приготвиха с двамата унгарски ратаи и сезонната работничка. Утре сутрин приготвените на връзки лук, моркови и бяла ряпа, магданоз, алабаш, а освен това пиперки и домати ще са вече на пазара и по магазините. Някога сами ходеха на пазар, имаха си техен човек, който продаваше на Централните хали или на пазара Халер, прекарваше нощта в каруцата върху рогозки, за да пази стоката. Позицията на търговците в тайфата беше особена, много ги почитаха и добре печелеха. През есента, когато мнозина се отправяха за родината, те оставаха, пазеха градините, къщите, инвентара. Търговецът се стараеше да продаде стоката още сутринта, после или оставаше няколко дена да пази мястото си на пазара, или се връщаше с каруца, пълна с тор, без която не може да се отглежда разсадът. Стоянов вече няма свой търговец, дава стоката си на българските търговци на едро, както и останалите български градинари край Дунав.

Докато си мие ръцете на двора си мисли за тоя Пейко, голям късмет му излезе. Беше градинар, стана газда, а сега само купува-продава, складът му е на крайдунавския пазар във Ференцварош, а в канцеларията на етаж има даже и телефон. Ходи при него неотдавна, доста се учуди на огромните размери на сградата, но най-много се учуди на кабинката, която се движеше непрекъснато нагоре-надолу и като влезеш в нея, може да те отведе направо на четвъртия етаж. Наричат я „патерностер“, даже не беше чувал за такова съоръжение. Променя се светът, няма що, има в тази промяна и добро, и лошо, повтаряше си, например водата може да се изпомпи и с мотор и така да се полива, само че струва много пари. На него не му трябва.

Сяда на масата, сърба чорбата, чупи от хляба, който не са пекли сами, а е купен от хлебаря. Хубав беше оня прясно опечен български хляб, ама и този не е лош. Полина го пита как се е справил със сутрешното поливане, защото неотдавна един от унгарските ратаи беше удавил във вода няколко фитери, не беше пуснал навреме водата от едната в другата, и посетият разсад беше изплувал, отиде на вятъра. Йордан Стоянов махва с ръка, по-преди такива неща се случваха с деца, когато той направеше такова нещо, хубавичко си патеше. Ще го удържи от

maradtak és várták haza a férfiakat. Csak később kezdett szokássá válni, hogy a kertész asszonyával, gyerekeivel együtt települt ki, és majd egész évben Magyarországon éltek. Akkor már előfordult, hogy a gazda felesége osztotta be a munkát a többieknek, ő lett a komándár. Idővel egyre több nő dolgozott a kertekben, és már télire sem mentek haza, legfőljebb egyszer-egyszer. De azért mindannyian őrizték bolgárságukat. Jóllehet a legtöbben idővel megtanultak magyarul, maguk között csak az anyanyelvükön beszéltek, megülték a legfőbb bolgár ünnepeket és megtartották a bolgár állampolgárságot. A magyar állam polgárai nem is lehettek, mert ahhoz több időt, legalább öt esztendő kellett volna egyfolytában Ungáriában tölteni. Így aztán mikor jött a nagy háború, 1915-ben Sztojánovnak harminchat évesen a bolgár seregbe kellett bevonulnia, el kellett hagynia a magyar földet. Ámbár a bolgárok is a központi hatalmak, a németek, osztrákok és magyarok oldalán léptek hadba, de az itteni bolgárkertészek magyar katonák mégsem lehettek.

Ahogy így beleréved a múltba, egyszerre fölriad, mert Polinát hallja kiáltani: „Татко ¹¹, jöjjön ebédelni!” Már delelőn a nap, eszmél föl. Délután jön Pejko Dimitrovnak, a kereskedőnek a fuvarosa, viszi az árut, amit tegnap két magyar munkással és a hónapos lánnyal gondosan összeállított. Holnap reggelre már a piacon és a boltokban lesz a kötegekbe kötött hagyma, sárga- és fehérrepa, petrezselyem, karalábé, no meg a paprika, paradicsom. Régebben ők jártak piacozni, a saját emberük árulta a Fővám téren vagy a Haller piacon, az éjszakát a szekér alatt, gyékényen töltötte, hogy vigyázzon az árura. Kivételes poszt volt az árusoké a kompániákban, megbecsülték érte őket, jól kerestek. Ősszel, mikor a többség hazaindult, olcsón rájuk maradt az eladatlan zöldség, viszont ők voltak a telelők, őrizték a kertet, a házat és a fölszerelést. A piacos délelőtt igyekezett túladni a portékán, aztán vagy kint maradt több napra, hogy őrizze az árusítóhelyet, vagy a palántaneveléshez nélkülözhetetlen trágyával megrakott szekérral tért vissza. Sztojánov most már nem tart piacost, átadja a termést a bolgár nagykereskedőnek, akárcsak a többi Duna menti bolgárkertész.

Ahogy a kezét mossa az udvaron, arra gondol, jól fölvitte az isten a dolgát ennek a Pejkónak. Grádinár volt ő is, aztán gazda lett, ma már csak adja-veszi az árut, raktára van a ferencvárosi Duna-parton nemrég nyílt vásártelepen, az emeleti irodájában pedig még telefon is csörög. Járt nála nemrégiben, igen elcsodálkozott az épület hatalmas méretein, de leginkább az lepte meg, hogy egy folytonosan le-föl járó nyitott fülkébe lépve mehetett föl a negyedik emeletre. Páternoszternek hívják, ilyen masináról azelőtt sohasem hallott. Hát bizony változik a világ, és van ebben a változásban jó is, rossz is, szokta mondani, például lehet már motorral is fölszívni a vizet, úgy öntözni, csak hogy sok pénzbe kerül. Neki nincs erre szüksége.

Leül az asztalhoz, kanalazza a levest, tör hozzá a kenyérből, amit már nem maguk sütnek, hanem a péktől vásárolnak. Hej, jó volt az a frissen sült bolgár kenyér, de azért nem rossz ez se. Poliná kérdi, sikerült-e a hajnali öntözés, mert nemrég az egyik magyar munkás eláztatott néhány fiterát, nem engedte át időben a vizet egyikből a másikba, és a kiültetett palánták kifordultak, tönkrementek. Sztojánov Jordán csak legy-

заплата на ратая, да се научи. Трябва да се признае, че с времето мнозина унгарци усвоиха от българите тънкостите на градинарството, нищо че много неща пазеха в тайна. След голямата война, когато много от българите си останали в родината, се наложи да вземат на работа местни хора, защото в Будапеща отново се търсеха пресните зеленчуци и плодове. Унгарците също направиха градини, някои работеха заедно с българи, унгарската държава ги подкрепяше, взеха да се надпреварват. Няма лошо.

Лошото е, че сега, по време на икономическата криза, казват, цената на житото пада и все повече си опитват късмета с градинарство, унгарските газди, че и швабите, публично протестират, че уж българите им отнемали пазара и печалбата, защото надниците им са ниски и продават много по-евтино. Стоянов си спомня добре колко отдавна винят българите, че даже и в неделя бучкат земята, не почитат Бога, обвиняват ги даже, че по време на суша отнемат водата на унгарците с долапите си. Да бе, отнемаме дунавската вода от другите, добра шега, захихква, нас, на остров Чепел, няма как да ни обвинят. Вярно, има български градини в страната, които са край по-малки реки и потоци, там може да се случи, но тогава трябва да се споразумеят, вместо да изключват българите от пазара, защото това целят с обвиненията си, няма съмнение, така ще ги прогонят и от земята. По-добре и унгарците да си направят водохранилища на места, където има нужда, както са направили и българите. Не може да не знаят, че българите не обичат да поливат от кладенци, защото от тях водата е добра само за пране и за готвене. За поливане е най-добра живата течаща вода, от една страна, защото е по-топла от тази, която се вади от дълбоко, от друга страна, защото е по-богата на минерални вещества, които подхранват растенията. Ний сме им отнемали пазара! – възмущава се за кой ли път, нашите салати, патладжани, магданоз най се търсят, особено като ги изкарваме на пазара месец преди другите. Гледаме ги в парници, правим разсад и след като го посеем, ги поливаме, грижим се за тях всеки ден. За това са нужни знания и много труд. Да не вдигат гюрюлтия, а да се учат от нас, стига да искат.

Да, многото работа, започнал е и той да се уморява. Вече усеща. Петдесет и пет годишен е, градината му е пет холда, има си сечива, син, дъщеря и жена, малка къща тук, на унгарска земя. Не е много, не е и малко. Отдавна беше, когато дойде тук като чирак. Веднъж чу от градинарите, как в някакъв унгарски вестник пишело, че българите разорили старото местно градинарство и по този начин навредили на унгарците. Дразнеха народа, че българите само за една година изнасят няколко милиона корони печалба. Отнемали ги от унгарския пазар. Може и да сме занесли у дома няколко милиона корони печалба, усмихва се, ама и сме дали нещо на унгарците. Дотогава не ядяха пиперки, домати, особено сурови. Ама свикнаха. Не познаваха миш-маш, гювеч, мусака или таратор, нито тиквички, черен боб или патладжан. Всичко от нас са получили и им хареса. С това ли ги разорихме? За разлика от тези вестници, унгарското правителство тогава защити българите, не ги закачаше, може да е било от добре разбран интерес, защото обработват пустеещите земи край градовете, пресушават блата, а и защото

int, azelőtt a gyerekekkel fordult elő ilyesmi, amikor ő csinált ilyet, kikapott. Most majd levonja a munkás béréből, hogy ő is megtanulja. Azt el kell ismerni, az idők során sok magyar ügyesen elsajátította a kertészet fortélyait a bolgároktól, hiába voltak azok féltve őrzött titkok. A nagy háború után, amikor sok hazatért bolgárkertész otthon maradt, muszáj volt ittenieket is alkalmazni, mert megint keletje lett a friss zöldségnek, gyümölcsnek Budapesten. A magyarok is nyitottak kertészeteket, némelyik még bolgárokkal is társult, ezt a magyar állam támogatta, és így versenytársak lettek. Ez nem baj.

Inkább az a baj, hogy most, amikor gazdasági válság van, és azt mondják, lezuhant a gabona ára és egyre többen próbálkoznak kertészettel, a magyar gazdák, no meg a svábok nyilvánosan tiltakoznak, mert állítólag elveszik tőlük a piacot és a hasznot a bolgárok, akik alacsony munkabérral dolgoznak és jóval olcsóbban árulnak, mint ők. Sztojánov jól emlékszik rá, milyen régóta róják föl a bolgárok bűnéül, hogy vasárnap is túrják a földet, nem tisztelik meg Istent, és még azzal is megvádolták őket, hogy szárazság idején kimerik a magyarok elől a vizet a dolápjikkal. No hiszen, kimerjük itt a Dunából a vizet mások elől, ez jó vicc, kuncog, minket, Csepel-szigetieket ezzel azért nem lehet vádolni. Persze vannak bolgárkertek ebben az országban kisebb folyók, patakok mellett is, ott ez fölmerülhet, de meg kell egyezni egymással, ahelyett, hogy a bolgárokat kitiltatnák a piacról, mert a vádaskodók ezt akarják, semmi kétség, amivel egyúttal a földjükről is elkergethetnék őket. Inkább építsenek a magyarok is víztározó árkot az olyan helyen, ahol erre szükség van, mint ahogy a bolgárok tették. Tudhatnák, hogy a grádinárok fúrt kútból nem szeretnek öntözni, mert az csak olyan vizet ad, ami mosni, főzni jó. Öntözéshez az élő folyóvíz a legjobb, részint azért, mert melegebb, mint a mélyről jövő, részint pedig azért, mert gazdagabb ásványi anyagokban, amelyek táplálják a növényt. Még hogy mi vennénk el a piacot, dohog sokadszorra magában, hiszen a mi salátánkat, padlizsánunkat, petrezselymünket keresik leginkább, különösen, hogy másokéhoz képest egy hónappal korábban visszük piacra. Melegházban csíráztatjuk, palántázzuk, és kiültetés után is öntözzük, mindennap gondozzuk. Ehhez tudás kell és nagyon sok munka. Ne lárμάzzon, hanem csinálja utánunk, aki akarja!

Hát igen, a sok munka, ez az, amibe ő már lassan belefárad. Mostanában érzi. Ötvenöt éves, van ötholdas saját kertje, felszerelése, fia, lánya, felesége és kis háza itt, magyar földön. Nem sok, de nem is kevés. Rég volt, amikor inasként ide került. Egyszer a grádinároktól hallotta, hogy valamelyik magyar újság írta, a bolgárok tönkretették a helybéli, őshonos kertészeket, és ezzel az egész magyarságot károsítják. Azzal hec-celték a népet, hogy a bolgárok egyetlen évben hazavittek nyolcmillió korona hasznot. Ennyit elvettek a magyar piactól. Lehet, hogy hazavittünk több millió korona hasznot, mosolyodik el, de adtunk is érte valamit a magyaroknak. A paprikát, paradicsomot addig nem ették, legalábbis nem nyersen. Rászoktak. A mismást¹², a gjuvecset¹³, a muszákát¹⁴ vagy a tárátort¹⁵ sem ismerték, akárcsak a spárgatököt, a fekete babot vagy a padlizsánt. Ezeket mind tőlünk kapták, és megszerették. Ezzel tettük volna tönkre őket? Az igazat megvallva, némely újsággal ellentétben a magyar kormány korábban meg-

12 – Lecsó.

13 – Rizses-húsos lecsó.

14 – Darált húsos rakott padlizsán.

15 – Nyári joghurtos uborkaleves.

заможните и влиятелни граждани на Пеща предпочитат да пазаруват при тях. Правителството прикани унгарците да приемат предизвикателството. Добре направи.

Навярно и сега, през 1933, няма да е другояче. Вече сме доста по-малко от преди, помисли тъжно, тук живеем, не могат да ни обвинят, че изнасяме печалбата. И за унгарци можем да минем, защото тук живеем, почитаме тукашните празници, мнозина празнуват и католическата коледа, и елха правят. Вярно, че работим често и в неделя, защото зеленчукът няма почивен ден, нали така. Но сме се приспособили и градското население ни приема добре, защото обича евтините и пресни зеленчуци.

Докато Йордан Стоянов размишлява, пристига каруцарят, носи му поздрав от Пейко Димитров. Той пък ще му прати шише ракия, донесена от последното му посещение в Драганово, ама първо да натоварят. Вика и един ратай. Още не са свършили, когато пристига и синът му Иван Стоянов. „Добър ден, татко“, поздравява и се здрависва с каруцаря, след което идва и той да товари. Когато каруцата потегля, Иван казва на баща си, че вечерта иска да говори с него. Нещо важно. Това означава, че трябва да приключи по-рано от обичайното с градинарската работа, защото момчето става и от него по-рано, работи във фабриката на Манфред Вайс. Шлосер.

Какво ли е толкова важно за него? Да не би да иска да остави фабриката и да се върне да работи в градината? Добре ще е. Дълго време се надява, че синът му ще поеме по неговия път, както той беше следвал баща си. Направо му се скъса сърцето, когато Иван заяви, че няма да става градинар, иска занаят да учи. Щом иска да учи, каза му, да учи градинарство, чул го беше в българското училище във Ференцварош, където и двете му деца ходеха, редом с унгарското училище. В българското дружество, дете действа от 1914 година, също ги насърчават. Ама не, Иван се заинати, а той много се огорчи. Щом синът му не иска да продължи десетилетния му труд, за какво се е трепал? Защо е дошъл от Драганово? Полина го утешаваше и дъщеря му го успокояваше. Бояна все му повтаря, че ще остане в градината, ще му остане вярна. Винаги си е била старателна, ама мъж ѝ трябва, трябва да ѝ намерят някое свястно българско момче, но досега не бяха успели на българските балове. Днес-утре и Иван ще стане на трийсет, след това... Но стига толкоз.

Привечер двамата мъже се измиват и сядат на масата. Хранят се, разговорът трудно потръгва. Йордан Стоянов търпеливо чака, но вътрешно е напрегнат, какво ли ще излезе от тая работа. „Татко, искам да ви кажа нещо важно, изслушайте ме докрай“, започва най-сетне Иван. „Искам да се ожения.“ Баща му кима, време му е. „Избрал съм си унгарка...“ Оооо, простенва градинарят, за всичко се е подготвил, само за това не. Иван вдига пръст: „Знам, че ви учудва, но не бива да имате лоши чувства, момичето е много свястно, ще видите. Даже я познавате.“ Бащата отваря широко очи, гледа го изпод сбръчканото чело, все едно е природно явление. Да я познава? „Да, да, татко, нашата сезонна работничка, Жужка. Сам виждате колко е работна, скромна и... много хубава. Обикнах я и тя също ме харесва.“

вѐдте а болгáрокáт, нѐм бáнтóтá өкѐт, тáлáн бѐлѐс бѐлáтáсбѐл, азѐрт, мѐрт вáрос кѐрнѐ-кѐ парлагфѐлдекѐт тѐсзнѐк тѐрмѐвѐ, мѐчсарáкáт цсáполнáк лѐ, ѐс азѐрт ѐс, мѐрт á теhetѐс, бѐфолýасѐс вáросѐи полгáрокѐи ѐс мѐнд нáлук сѐрѐтнѐк вáсáролнѐи. Á кѐрмáнý инкáбб вѐр-сѐнýрѐ буздѐтѐтá а мáгýрáкáт. Жѐл тѐтѐ.

Талán мост, 1933-бáн сѐм лѐсз ѐс мáскѐппѐн. Мáр нѐм вáгýнк ѐтт áннýиáн, мѐнт кѐрáббáн, гѐндол рá сѐморúáн, лѐтелѐпѐдтúнк, нѐм вáдолхáтнáк мѐнкѐт áззáл, хѐгý кѐвѐссзúк мáгýнккáл á хáсзнѐт. Мост áкáр мáгýрнáк ѐс сáмáтáтнáк мѐнкѐт, хѐсзнѐ ѐтт ѐлúнк, тѐсзнѐлжúк á хѐлѐи úннѐпѐкѐт, сѐкáн мѐгúлѐк á рѐмáи кѐрѐсзнѐнý кáрá-сѐнýт ѐс, мѐг кáрáсѐнýфáт ѐс áллѐтáнáк. Игáз, гýкáкрáн вáсáрнáп ѐс долгѐзúнк, мѐрт á нѐвѐнý, угýѐ, нѐм тáрт пѐхѐнѐнáпѐт. Дѐ бѐллѐсзнѐкѐдтúнк, ѐс á вáросѐи кѐжѐнсѐгú жѐ сáзнѐ-вѐл вáн íráнтúнк, сѐрѐтѐи áз олцсѐ, фрѐсс зѐлдсѐгѐт.

Áхѐгý íгý мѐрфѐндѐрѐз мáгáбáн Сзтожáнов Жѐрдáн, мѐгѐркѐжѐк á фуварѐс. Пѐж-кѐ Дѐмѐтрѐв úдвѐзлѐтѐт хѐззá. Ő пѐдѐг ѐгý úвѐг рáкѐжáт ¹⁶ кúлд мáжд нѐкѐи, áмѐт кѐрáб-бѐ оттхѐнѐи лáтѐгáтáсáкѐр, Дрáгáновѐбѐл хѐззѐт, дѐ ѐлѐбб фѐлпáкѐлнáк. Сзѐлѐтѐжá аз ѐгýк мѐнкáст. Мѐг нѐнцѐнѐк кѐсзнѐн á пáкѐлáсáл, áмѐкѐр мѐгѐркѐжѐк á фѐи, Сзтожáнов Íвáн. „Дѐбр’ дѐн, тáткѐ!“, ¹⁷ кѐжѐнтѐи ѐс кѐзѐт фѐг á фуварѐсáл, бѐáll Ő ѐс рáкѐднѐи. Мѐиутáн á сѐз-кѐр ѐлѐндулт, Íвáн áзт мѐнджá аз áпжáнáк, хѐгý ѐстѐ сѐрѐтнѐ бѐсзнѐлнѐи вѐлѐ. Нáгýн фѐнтѐс. Эз áзт жѐлѐнтѐи, хѐгý á кѐртѐи мѐнкáт хáмáрáбб кѐлл мá бѐфѐжѐзнѐи, мѐнт áхѐгý Ő сзѐк-тá, мѐрт á фѐиú мѐг нáлá ѐс кѐрáббáн кѐл, á Вѐсс Мáнфрѐд-гýáрбáн долгѐзѐк. Лáкáтѐс.

Вáжѐн мѐи лѐхѐт олýиáн нáгýн фѐнтѐс нѐкѐи? Тáлáн цсáк нѐм áкáржá оттхáгýнѐи á гýгýрáт ѐс мѐгѐи вѐссзáжѐннѐи á кѐртбѐ? Жѐ лѐннѐ. Áзт хѐтѐ сѐкáгѐ, хѐгý á фѐи áзѐн áз úтѐн мѐгý тѐвáбб, áмѐлѐн Ő ѐс áз áпжáт кѐвѐтѐ. Сзѐнтѐ мѐгсзáкáдт á сáзнѐи, мѐкѐр Íвáн бѐ-жѐлѐнтѐтѐ, хѐгý Ő нѐм лѐсз кѐртѐсз, íпáрт áкáр тáнулнѐи. Á мáр мѐндѐнáрѐн тáнулнѐи áкáр, мѐндтá нѐкѐи, тáнулхáт кѐртѐсзѐтѐт ѐс мáгáсáбб фѐкѐн, áхѐгý á фѐрѐнцвáросѐи болгáр ѐс-кѐлáбáн хáллѐтá, áхѐвá мѐнд á кѐт гýѐрѐк жáрт á кѐтѐлѐжѐ мáгýр ѐскѐлá мѐлѐтт. Áз ѐт-тáнѐи болгáр ѐгýѐсúлѐтбѐн, áмѐлѐкѐ мáр 1914 ѐтá мúкѐдѐкѐ, угýянцсáк ѐрѐ бѐзтáтáкѐ. Дѐ нѐм, Íвáн мѐгмáкáцсѐлтá мáгáт, Ő пѐдѐг нáгýн ѐлкѐсѐрѐдѐтт. Á фѐи нѐм вѐсзѐи тѐ-вáбб áзт, áмѐт Ő ѐвтѐзѐдѐк áлáтт мѐгтѐрѐмтѐтт, áкѐр мѐнѐк вѐлт ѐз á сѐк фáрáдѐзáс? Мѐнѐк жѐтт ѐл Дрáгáновѐбѐл? Пѐлѐнá вѐгáсзнѐтáлтá, á лáнýа ѐс нýгýтáтá. Бѐжáнá азѐтá ѐс мѐн-дѐгáтѐжá, сáзнѐсѐн мáрáд á кѐртбѐн, хúсѐгѐс лѐсз хѐззá. Áзѐлѐтт ѐс сзѐргáлмáс вѐлт, мѐст ѐс áз, дѐ мáр фѐрфѐи кѐлл мѐллѐ, ѐдѐжѐ лѐннѐ ѐгý рѐндѐс болгáр фѐиúт тáлáлнѐи нѐкѐи, дѐ á болгáр бáлѐкѐн ѐддѐг нѐм сѐкѐрúлт. Íвáн ѐс мáхѐлнáп хáрмѐнцѐвѐс, áзтáн... Нѐкá гѐ ѐсзнѐвѐм. ¹⁸

Сзúркúлѐткѐр мѐгмѐсáксзѐк ѐс áсзнáлхѐз úл á кѐт фѐрфѐи. Эсзнѐк, нѐхѐзѐн ѐндул á бѐсзнѐлѐтѐс. Сзтожáнов Жѐрдáн цсáк вáр тúрѐлмѐсѐн, дѐ бѐлúл фѐсзúлтѐн фѐгýл, мѐи фѐг кѐ-сúлнѐи ѐббѐл. „Тáткѐ, фѐнтѐс долгѐт áкáрѐк мѐндáнѐи мáгáнáк, хáллгáсѐн вѐгѐг“, сзѐлáл мѐг ѐгýсзѐр цсáк Íвáн. „Мѐгхáзáсѐднѐк.“ Áз áпжá бѐлѐнт, ѐппѐн ѐдѐжѐ. „ѐс á вáлáсзнѐт-тáм мáгýр лáнý...“ Óóóóó, нýѐг фѐл á грáдѐнáр, мѐндѐнѐрѐ ѐл вѐлт кѐсзúлѐвѐ, цсáк ѐрѐ нѐм. Íвáн фѐлѐмѐлѐи áз úжжáт: „Тудѐм, хѐгý ѐз мѐглѐпѐи, дѐ нѐ лѐгýѐн рѐсзнѐ ѐзнѐсѐ, мѐрт нáгýн рѐндѐс лáнý, мѐглáсá. Хѐсзнѐ ѐсмѐрѐи.“ Áз áпжá тáгрá нýтѐжá á сѐзнѐт, рѐдѐкбѐ рáндулт хѐмлѐкá áлáтт úгý нѐз рá, мѐнт вáлáмѐи тѐрмѐсзѐтѐи тúнѐмѐнýрѐ. Мѐг хѐгý Ő ѐс-

Йордан Стоянов не вика, дори не повишава глас, по-скоро промърморва, не на сина си, а на себе си: „забранявам“. „Но защо, татко?“, пита Иван, „тук живеем, с унгарците, и сред тях има свестни хора, хубави момичета. Не бива да затваряме сърцата си за чувствата...“ Но бащата не чува. Става, олюлява се и бавно се затътря към двора.

Поема си тежко въздух. Това е краят. Неговият край. Животът му няма продължение. Унгарка ли е жената и детето ще е унгарче, и внукът му ще е унгарец. Оттук нататък всички ще са унгарци. Старите не напразно казват, че в едно легло няма място за две вери, български мъж да не се жени за унгарска жена. Даже и архимандрит Борис към това прикани паството си, когато неотдавна осветиха православната църква във Ференцварош, дете я построиха със собствени средства. И по-рано се случваше да преглътнат, ако някой доведе сръбско момиче. Поне е православна, а и езикът е близък. В хода на историята сърби и българи неведнъж се бяха омешвали на територията на Унгария. Унгарците ги наричат рацки и не се интересуват кой сърбин³, кой българин. Иван иска да предаде, да се отърси от онова, от което той никога не е могъл, нито е искал. От българското. Споменът за българската родина, езикът, правата вяра, празниците, българските добродетели. Отказа се още, когато напусна градината, тази сигурна база на българина на чуждо място. И то неговият син. Дето го възпита, изучи го, грижи се за него. Господи, как да постъпя?

Свлича се край къщата и остава така, облегнат на стената. Вдига очи, търсейки звездите. Но не ги открива. Ранната лятна нощ се спуска катраненочерна над него.

Превод: Светла Кьосева

3 – ДА ВЗЕМЕМ, НАПРИМЕР, Чипровското въстание от 1688 г., което българската историография смята за национално въстание. Когато Свещената лига изтласква турците от Белград, многонационалното, предимно сръбско-българско население на Чипровец, който се намира на половин път между София и Белград, се вдига на въстание срещу турското владичество, разчитайки на скорошното пристигане на освободителите. Армиите на Лигата обаче са спрени, тъй като френският крал Луи XIV, който подкрепя турците против нарастването на хабсбургското влияние, започва настъпление към Рейн. След като военният натиск намалява, турските войски успяват да разбият след няколкомесечна кървава съпротива Чипровското въстание, а населението му се разбягва. Тридесет и седем хиляди български и сръбски семейства, под ръководството на сръбския патриарх Арсений Черноевич, поемат на север, за да търсят спасение под закрилата на императора. Съюзникът на Портата Тьокьоли ги напада с войската си край Дунав и избива мнозина. Виенският двор заселва оцелелите в Сентендре, където вече са настанени, а и след това продължават да пристигат много сръбски бежанци, затова и сръбските (рацките) преселници се оказват мнозинство. (Бел. автора)

meri? „Igen, igen tátko, hisz’ ő a mi hónapos lányunk, a Zsuzska. Maga is látja, hogy milyen dolgos, szelíd, és... nagyon szép. Beleszerettem, és ő is vonzódik hozzám.”

Súlyos csönd ül rájuk.

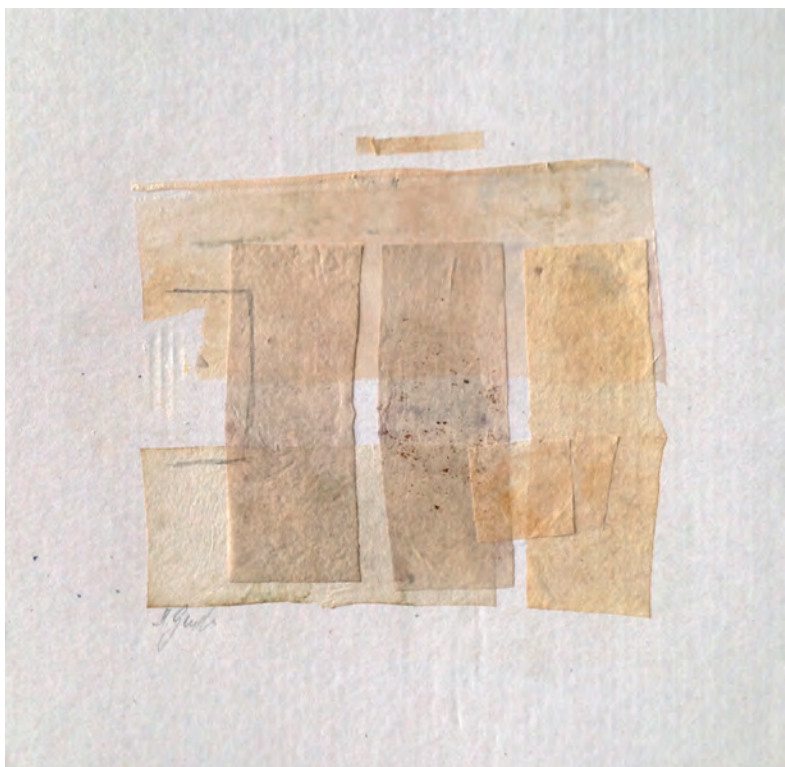
Sztojánov Jordán nem kezd kiabálni, meg sem emeli a hangját, inkább dünyögve mondja, nem a fiának, hanem csak úgy maga elé, hogy „zábrányávám”. Megtiltom. „De hát miért, tátko? – kérdi Iván –, hiszen itt élünk a magyarokkal, közöttük is van sok rendes ember, meg szép leány. Nem zárhatjuk be a szívünket az érzéseink előtt...” De az apja meg se hallja. Föláll, megtántorodik, és lassan kitér a udvarra.

Nehezen veszi a levegőt. Ez már a vég. Neki vége. Az ő életének nem lesz folytatása. Ha magyar lesz az asszony, magyar lesz a gyerek is, az ő unokája magyar lesz. Attól fogva mindenki csak magyar. Nem hiába mondták az öregek, hogy kétféle vallás nem fér meg egy ágyban, bolgár férfi ne vegyen el magyar lányt. Még Borisz archimandrita¹⁹ is ilyesmire intette a híveket, amikor nemrég fölavatták a maguk építtette ferencvárosi ortodox templomot. Azt lenyelték korábban is, ha szerb lányt hoztak a fiúk a házhoz. Az legalább pravoszláv, és a nyelve is közeli. Szerbek, bolgárok összekeveredtek sokszor a történelem folyamán Ungárijában is. Rácoknak nevezték el őket a magyarok, nem törődve azzal, ki volt közöttük bolgár, ki szerb.²⁰ Iván most föl akarja adni, el akarja dobni, amitől ő sohasem tudott, nem is akart megválni. A család bolgárságát. A bolgár haza emlékét, a nyelvet, az igaz vallást, az ünnepeket, a bolgár tartást. Már azzal részben föladta, hogy otthagyta a kertet, az idegenbe szakadt bolgár élet biztos alapját. És ez az ő fia. Ő nevelte, ő tanította, ő vigyázott rá. Uram isten, most mit tegyek?

Lerogy a ház tövébe és csak ül, ül a falnak vetve a hátát. Fölnéz, keresi a csillagokat. Nem találja. Koromfeketén borul rá a kora nyári éjszaka.

19 – EGYHÁZI ELŐLJÁRÓ, az apát megfelelteti a görögkeleti egyházban.

20 – PÉLDÁNAK VEHETJÜK az 1688-as csiproveci fölkelést, amelyet a bolgár történetírás nemzeti fölkelésnek tekint. Miután a Szent Liga visszahódította a törököktől Belgrádot, a Szófia és Belgrad között félúton fekvő Csiprovec város soknemzetiségű, jellemzően bolgár-szerb lakossága föllázadt a török uralom ellen arra számítva, hogy a fölszabadító hamarosan odaérkeznek. A Liga csapatai azonban megtorpantak, mert a Habsburgok terjeszkedését ellenző, a törököket támogató francia király, XIV. Lajos a Rajnánál támadást indított. A rájuk nehezedő katonai nyomás elmúltával a török hadak több hónapig tartó véres küzdelemben levették a csiprovecieket, és a lakosság fejvesztve menekült minden irányba. Közülük 37 ezer bolgár és szerb család Arsenije Csarnojevity szerb pátriárka vezetésével északra indult, a császári oltalom reményében. A török portával szövetséges Thököly csapatai azonban a Dunánál megtámadták őket, és vérontást rendeztek soraikban. Azokat, akik megmenekültek, a bécsi udvar Szentendrén telepítette le, ahová korábban és később is sok szerb menekült érkezett, így a szerb („rác”) betelepültek kerültek többségbe.

ДОБРОМИР БАЙЧЕВ

Глиненият цар*

DOBROMIR BAJCSEV

Agyagkirály*

*Откъс от романа   *Részlet a regényből

ДВЕСТА ОСЕМДЕСЕТ И ДЕВЕТ ЛАГЕРИСТИ, разделени на групи от по четирима и петима, работеха на дигата на северния бряг на остров Персин в река Дунав. Над тях бе надвиснало есенното небе, равно и сиво като цинкова плоча. Месецът беше октомври. Лагерът бе ТВО „Белене“. Това се случи година и половина по-късно.

Всяка група вадеше пръст от продълговати изкопи, които наподобяваха военни окопи. Двама копаеха, а останалите трима или двама пренасяха пръстта с гръбо сковани тарги до дигата и я насипваха отгоре. Из просторното поле, осяяно с изкопи, сновяха двайсетина въоръжени пазачи, някои на коне.

В своята група Доктора бе наговарен да пренася пръст. Сега той изглеждаше още по-занемарен, брадясал. Косата му бе оредяла и побеляла около слепоочищата. Между веждите и около устата му се бяха врязали дълбоки бръчки. Лицето му беше загрубяло и обветрено. Макар и кльощав от хронично недохранване обаче, бе закоравял от тежкия труд.

Той върна празната тарга до изкопа. Двамата копачи от неговата група – анархистите Горан и Кано – бяха жиливи, здрави мъже. Докато те сръчно пълнеха таргата с пръст, Доктора си взе глътка въздух. Между две загребвания с лопатата Кано му се ухили.

– Докторе, ще има допълнително протеин към обяда.

– Ж или З?

В отговор Кано само му намигна. Един пазач забеляза, че си говорят, и крясна:

– Не разговаряй на обекта!

Доктора побърза да тръгне с пълната тарга към дигата. Влачеше я с помощта на кожен „хамут“, направен с подръчни средства – няколко парчета ремъци, снадени едно към друго. Каишите на „хамута“ бяха прокарани през гърдите и челото му, а в другия си край – вързани за таргата. По пътя към насипа срещна друг от неговата група – Васил, младо момче със сини очи и рехава брада. Той връщаше своята празна тарга към изкопа. Докато се разминаваха, успяха да си кажат няколко думи.

– Васе, ще пируваме.

– Ж или З? – попита Васил.

– Не знам, не ми казват.

Двамата бързо се отдалечиха в противоположни посоки. Доктора изкачи таргата си по стръмния насип, като се захващаше за побитите за тази цел колове. Когато се озова горе, се спря за миг. Пред него се разкриваше панорамна гледка към Дунав. Над водите се стелеха изпарения и скриваха румънския бряг отсреща.

От мъглата изскочи силуетът на параходче с надпис на унгарски на корпуса, което плуваше по средата на реката. На палубата се виждаха пасажери, които пиеха бира. Доктора си помисли, че би дал всичко за чаша ледено пиво с два пръста пяна. Две-три двойки танцуваха по палубата. През мъглата се чуваха смъртно, като прецедени през тензух, звуците на чардаш. На Доктора дори му се стори, че долавя аромата на варен колбас – любимия му от годините в Германия Weißwurst – макар да осъзнаваше, че е невъзможно да усети миризмата от такова разстояние.

КÉTSZÁZNYOLCVANKILENC RAB dolgozott négy-öt fős csoportokra osztva a dunai Perszin-sziget északi partjának védőgátján. Őszi ég borult följük, sima és szürke, akár egy cinklemez. Októberre járt az idő. A tábor a TVO ¹ Belene volt. Mindez másfél évvel később történt.

Minden csoport földet hányt ki hosszúkás, lövészárookra emlékeztető gödrökből. Ketten ástak, a többi kettő vagy három durván összeeszkábált faládákban hordta a földet a töltéshez, és fölülről ráborította. A tágas, árkokkal szaggatott mezőn huszongyűnéhány fegyveres őr cirkált, néhányan közülük lovon.

A Doktort csoportjában a földhordók közé osztották be. Most még elhanyagoltabbnak látszott. Szakálla elvadult, haja megritkult és halántéka körül őszülni kezdett. Szemöldökei közé és szája köré mély ráncok vésődtek. Arca eldurvult és kicserződött. Mindennek ellenére, noha a krónikus alultápláltságtól alaposan lesoványodott, a nehéz munka megkeményítette.

Az üres ládával visszatért az árokhoz. Csoportja két ásója – az anarchisták, Goran és Kano – szívós, erős férfiak voltak. Amíg ügyesen megtöltötték a ládát, a Doktor szuszánásnyi lélegzethez jutott. Két ásóvágás között Kano rávigyorgott.

– Doktor, ma extra protein lesz az ebédhez.

– Bé vagy ká?

Kano válaszul rákacsintott. Egy őr észrevette, hogy beszélgetnek, és rájuk rivallt:

– Nincs beszélgetés az objektumon!

A Doktor sietve elindult a teli ládával a töltés felé. Bőrből készült „hám” segítségével húzta, melyet egymásra tekert szíjdarabokból rögtönöztek. A „hám” szárai a mellkasán és homlokán voltak átvetve, másik végük pedig a ládához erősítve. A gát felé vezető úton egy másik csoporttársával, Vaszillal találkozott – fiatal fiú volt, kék szemű és gyér szakállú. Miközben elhaladtak egymás mellett, sikerült néhány szót váltaniuk.

– Vaszi, lakomázni fogunk.

– Bé vagy ká? – kérdezte Vaszil.

– Nem tudom, nem árulják el.

Gyorsan eltávolodtak egymástól ellenkező irányban. A Doktor ládájával felkapaszkodott a meredek töltésre, az e célból bevett cölöpökbe kapaszkodva. Miután felért, megállt egy pillanatra. Tágas kilátás tárult fel előtte a Dunára. A víz felett kipárolgások terültek szét, elrejtve a tekintet előtt a szemközti román partot.

A ködből egyszer csak egy sziluett bontakozott ki – kis gőzös volt, oldalán magyar felirattal, s a folyó közepén úszott. Fedélzetén söröző utasok látszottak. A Doktor arra gondolt, mit meg nem adna egy pohár jéghideg sörért kétujjnyi habbal. Két-három pár táncolt a fedélzetén. A ködön át elmosódón, mintegy fátyolon átszűrve odahallatszottak a csárdás hangjai. A Doktor még főtt kolbász – németországi éveiből való kedvence, a Weißwurst – illatát is érezni vélte, noha tisztában volt vele, hogy ilyen távolságból ez lehetetlen.

Egy tarka ruhát viselő szőke nő a korlátnak támaszkodott, s mintha egyenesen őrá meredt volna. A Doktor megigézve bámulta. Nem volt biztos benne, hogy a nő való-

¹ – TRUDOVO – VAZPITATELNO OBSTEZSITIE (Munka- és Átnevelő Kollektiva).

Една руса жена в пъстра рокля се бе облегла на перилата и сякаш се взираше право в него. Доктора я наблюдаваше втренчено. Не бе сигурен дали тя действително гледа него и дали изобщо го забелязва – покачен отгоре на дигата, от нейна гледна точка той сигурно приличаше на мравка върху мравуняк – но отчаяно му се прииска да е така. От това разстояние можеше да види само русата ѝ коса, но си представи, че е красавица. „Със сигурност е със сини очи. Трябва да е чехкиня или унгарка“ – каза си той. „А може би полякиня?“

Параходчето отмина нагоре по течението и потъна в изпаренията също така внезапно, както се бе появило – като привидение. Къдравата мръснобяла пяна, която остави след себе си в средата на реката, се разля и се разтвори във водата. Доктора още я гледаше хипнотизиран, когато на насипа до него се изкачи друг лажерист с пълна тарга, Никола. Той дишаше учестено.

– Докторе, ония гледат насам! – каза на пресекулки.

Доктора се отърси от видяното и побърза да изсипе пръстта. Започна да я трамбова с крака. До него Никола изпразни своята тарга.

Близо до дигата беше избуял гъст върбалак, който се простираше по протежение на брега. Мястото бе усойно и мочурливо, понеже реката често го заливаше и отгоре оставаха да стърчат само върхарите на върбите. Помежду си го наричаха „Змиарника“ – там действително гъмжеше от водни змии.

ban őt nézi, s hogy egyáltalán észrevette-e – itt, a töltés tetején az ő nézőpontjából bizonyára olyan, mint hangya a hangyabolyon –, de kétségbeesetten kívánta, hogy úgy legyen. Ilyen távolságból csak a szőke haját láthatta, de úgy képzelte, gyönyörű nő. „Egész biztosan kék a szeme. Bizonyára cseh vagy magyar”, mondta magában. „Vagy talán lengyel?”

A kis gőzös elhaladt folyásirány ellen, s ugyanolyan hirtelen tűnt el a kipárolgások között, ahogy megjelent – akár egy látomás. A fodros, piszkosfehér hab, melyet maga után hagyott a folyó közepén, szétterült és beleolvadt a vízbe. A Doktor még mindig hipnotizáltan bámulta, amikor felért mellé a töltésre egy másik, teli ládát cipelő rab, Nikola. Szaporán lélegzett.

– Doktor, errefelé néznek! – lihegte szaggatottan.

A Doktor, felocsúdva a látomásból, sietve kiöntötte a földet, és döngölni kezdte a lábával. Mellette Nikola is kiürítette a ládáját.

A töltés közelében sűrű, buja füzes húzódott a part mentén. Nyirkos és ingoványos hely volt, mert a folyó gyakran elöntötte, s olyankor csak a füzek csúcsa látszott ki belőle. Egymás között „kígyófészkeknek” nevezték – valóban nyüzsgött a vízisiklótól.

Apró csoportokra oszolva, melyek mindegyike egy kis tüzet ült körül, a rabok a nedves földön ültek és ebédeltek. Az étel förtelmes volt – hús nélküli, ízetlen leves, melyben itt-ott szétfőtt káposztalevelek úszkáltak. Távol tőlük, a töltés közelében az örök az ételszállító kisteherautó köré csoportosultak. Az ételosztó nekik külön a számukra készült ebédet mert. Zöldbabfőzeléket marhahússal.

A Doktor és Vaszil odavitték csajkáikat a füzeshez, utolsókként csatlakozva a többiekhez a csoportból. Goran már meggyújtotta a tüzet, és éppen egy bádogedényt igazgatott fölötte. Csorba és összeégett volt az edény, a sok használattól belepte a korm. Közben Kano egy hatalmas, ágas-bogas fűzfagyökérzetben kutakodott.

– Csak nem emelte el valami madár? – szólalt meg komoran Goran.

Kano egyre növekvő türelmetlenséggel matatott a gyökérzetben. Végre megtalálta, amit keresett. Kis örömkriáltást hallatott. Kezében egy vízisikló függött élettelenül. Fejét kövel zúzták össze. Vaszil nem titkolta csalódását.

– Tudtam, megint kígyó.

– Fura alak vagy, te Vaszi – förmedt rá Kano. – Tényleg jobb' szereted a békát?

– Hát, jobban hasonlít a csirkéhez.

– Rosszabb vagy, mint egy digó, Vasze. Csak a békacombon jár az eszed.

Goran közbeszólt.

– A digókat nem tudom, de emlékeztek azokra a görögökre az 1. sz. Objektumból?

– Az égei kitelepítettek – mondta a Doktor.

– Azokra. Azok az egész békát megették – lábát, fejét, szemét, mindenét.

E szavakra Vaszil undorodó grimaszt vágott. Míg várta, hogy a bádogedény átforrósodjon, Goran jó étvággyal szürcsölte csajkájából a zavaros levest. Kano odalépett, kezében a siklót lógatva.

– Ki operál ma? – kérdezte.

– Eh, hogyhogy ki? – vigyorodott el Goran. – Van nekünk sebészünk, nem is akármilyen, a németeknél végzett!

Пръснати на групички, всяка около малък огън, лагеристите бяха насядали на влажната земя и обядваха. Храната бе отвратителна – постна, блудкава чорба, в която плуваше по някой разкашкан зелен лист. Далеч от тях, близо до дигата, пазачите се бяха струпали около камионетката с обяда. Бакарят им сипваше отделно сготвената за тях храна. Яхния от зелен фасул с телешко.

Доктора и Васил носеха канчетата с обяда си към върбите, последни се присъединиха към останалите от групата. Горан вече бе запалил огън и нагласяше една тенекия върху него. Тя бе крива, обгоряла, цялата в сажди от многократно употреба. В това време Кано тършуваше в огромно преплетено върбово коренище.

– Да не я е отмъкнала някоя птица? – предположи мрачно Горан.

Кано опипваше коренището с нарастващо нетърпение. Най-после намери каквото търсеше. Издаде радостно възклицание. Извади нещо от корените. В ръката му безжизнено висеше водна змия. Главата ѝ беше смачкана с камък. Васил не скри разочарованието си.

– Знаех си, пак змия.

– Бе Васе, ти си чуден човек! – сопна му се Кано. – Вярно ли жаби предпочиташ?

– Ами по го докарват на пилешко.

– Ти си бетер италианец, Васе. Само жабешки бутчета са ти в главата.

Горан се намеси.

– Не знам за италианец, ама ония гърци помните ли ги, от Първи обект?

– Изселниците от Егея – каза Доктора.

– Същите. Тия ядяха целите жаби – крака, глави, очи, всичко.

При тези думи Васил направи отвратена гримаса. Докато чакаше тенекията да се нагорещи, Горан сърбаше с апетит мътната чорба от канчето си. Кано се приближи, провесил змията.

– Кой ще оперира днес? – попита.

– Е, как кой? – ухили се Горан. – Имаме си коскоджамити хирург, немски възпитаник!

Останалите се разхилиха. Доктора, уж недоволен, въздъхна. Обърна се към Горан.

– Сестра, скалпел.

Горан се озърна да види дали някой от пазачите не гледа. Извади скритото в ръкава му самоделно ножче – нацърбено острие, закрепено с тел за кокалена дръжка. Подаде го на Доктора. Той се престори на дълбоко възмутен.

– Горане, на какво прилича това?! Не е стерилизиран. За такова нещо одма уволювам от Хирургията!

Кано го напуши смях, но Горан хладнокръвно остана в образ. Той нагръстрието на ножчето на огъня и му го връчи пак.

– Заповядайте, д-р Айранов. Няма да се повтори, д-р Айранов.

– Кано, подай пациента – разпореди Доктора. Кано му връчи змията. Васил гледаше отстрани и едва се сдържаше да не се разсмее на глас. Очевидно целият този ритуал бе нов за него.

A többiek felvihogtak. A Doktor, bosszúságot színelve, felsóhajtott, és odafordult Goranhoz.

– Nővér, szikét.

Goran körülpillantott, nem figyeli-e őket valamelyik őr. Előhúzta a ruhaujjába rejtett, saját készítésű kiskést – egy dróttal csontnyélre erősített csorba pengét. Átadta a Doktornak, aki erre mély felháborodást tetetett.

– Te Goran, ezt mégis hogy képzeled?! Nincs sterilizálva. Ilyesmiért a sebészen azonnali kirúgás jár!

Kano elnevette magát, Goran arca azonban egykedvű maradt. Felforrósította a kiskés pengéjét a tűznél, és ismét a Doktornak adta.

– Parancsoljon, doktor Ajranov! Többé nem fordul elő, doktor Ajranov.

– Kano, add a páciens-t – rendelkezett a Doktor. Kano odanyújtotta a siklót. Vaszil oldalra meredt, és alig tudta megállni, hogy hangosan el ne röhögje magát. Az egész rituálé szemmel láthatóan új volt neki.

A Doktor egy gyökérezet mögé guggolt, hogy rejtve legyen a felügyelők pillantása elől. Odanyomta a siklót egy lapos kőre, és levágta a fejét. Épp csak egy kis vér csöpögött ki belőle. A Doktor hosszában ügyesen nyúzni kezdte a siklót.

Lazov őrnagy, a táborparancsnok masszív íróasztal mögött ült az irodájában. Vöröses fából készült ez az asztal – régi darab volt, de szinte karcolás nélküli. Rajta szimmetrikusan elrendezve: telefon, néhány papírlap, tintatartók kétféle színű tintával és réz hamutartó ovális fedéllel. Maga az iroda tágas volt. Egyenetlen falait kellemes sárgás árnyalatra mázolták, magas ablaka a Kettes számú objektumra nézett. Éppen alatta sűrű mogyoróbokor nőtt (ágai elérték a lepattogzott ablakpárkányt, Lazov mégsem engedte őket levágni). A falon Sztálin erősen retusált portréfényképe függött. A dossziékkal és iratokkal sűrűn megrakott könyvesszekrény lapján jókora, porlepte írógép állt.

Lazov előtt a *Rabotnicseszko delo*² című újság egyik száma hevert kinyitva. Vörös tintával aláhúzta a vezércikk néhány sorát. A fal mellé állított, tekintélyt parancsoló rádiókészülékből – Telefunken luxusmodell volt a háború vége előttől, mely ismeretlen utakon került a TVO Belene vezetőségi irodájába – halkán szólt valami induló. Kopogtattak az ajtón.

– Gyere be! – kiáltotta Lazov.

Kinyílt az ajtó. Dulja belökte rajta a Doktort.

– Itt, van, parancsnok elvtárs – jelentette.

Lazov bólintott. A Doktor ott állt előtte. Lazov nem sietett figyelmet fordítani rá. Végül az őrmesterhez fordult:

– Megmotozta?

Dulja a falhoz lökte a Doktort.

– Vetkőzni! Gyerünk, gyerünk!

² – Munkásügy (bolgár).

Доктора приклепна зад едно коренище, за да е скрит от погледа на надзирателите. Натисна змията върху един плосък камък и ѝ отрязва главата. Прокапа съвсем малко кръв. Той сърочно започна да дере кожата на змията по дължина.

Комендантът на лагера майор Лазов седеше зад масивното писалище в канцеларията си. То бе от червеникаво дърво – старо, но почти без драскотина. Върху него симетрично бяха наредени: телефон, малко хартия, шишенца с два цвята мастило и меден пепелник с объл похлупак. Самата канцелария бе просторна. Неравните ѝ стени бяха измазани в приятен жълтеникав оттенък, а високият прозорец гледаше към Обект №2. Точно под прозореца бе избуял лесков храст (клонките му се допираха в олющения перваз, но Лазов не позволяваше да ги режат). На стената бе окачен силно ретуширан фотографски портрет на Сталин. Върху плата на претъпканата с папки и книжа библиотека бе поставена масивна пишеща машина, потънала в прах.

Пред Лазов бе отворен брой на вестник „Работническо дело“. Той подчертаваше някои редове от водещата статия с червено мастило. От солидният радиоапарат до стената – луксозен модел на „Telefunken“ отпреди края на войната, попаднал по неведоми пътища в щабната канцелария на ТВО „Белене“ – тихо звучеше марш. На вратата се почука.

– Влез! – обади се Лазов.

Вратата се отвори. Дулята избута Доктора вътре.

– Ето го, другарю комендант – доложи той.

Лазов кимна. Доктора стоеше прав. Лазов не бързаше да му обърне внимание. Най-после попита сержанта:

– Обискира ли го?

Дулята избута Доктора към стената.

– Събличай се! Живо, живо!

Доктора съблече окъсаната си, напоена с пот униформа. Остана по захабено бельо. Дулята го претърси дали не е скрил нещо по себе си, после пребърка с погнуса куртката. Каквото намери, го сложи на писалището. Парче корав черен хляб, двете цигари, малка фотография на Лора с назъбени краища и неголямо топче, увито в хартия. Лазов побутна с писалката си хляба настрани.

– Явно добре ви храним, щом даже не успявате да си изядете всичко.

Погледът му попадна върху топчето.

– Това какво е?

– Глина – каза Доктора.

Лазов го погледна с известна почуда, после разгъна восъчната хартия. Вътре имаше бучка жълта глина колкото малка ябълка. Той я помириша, помачка я с пръсти. Глината бе прясна, още мека и мазна.

– За какво ти е? – попита Лазов.

Доктора мълчеше. Дулята смъкна карабината си и го удари с всичка сила с

A Doktor levetette elrongyolódott, átizzadt egyenruháját. Csak az elnyűtt alsónemű maradt rajta. Dulja átkutatta, nem rejtett-e el valamit a testén, aztán undorodva kiforgatta a zubbonyt is. Amit talált, az íróasztalra helyezte. Egy darab száraz fekete kenyeret, a két cigarettát, Lora kis alakú, szakadozott szélű fényképét és egy kis, papírba csomagolt gombócot. Lazov tollával ellökte maga elől a kenyeret.

– Nagyon jól tarthatunk titeket, ha még meg se tudjátok enni az egészet.

Tekintete a gombócra tévedt.

– Ez mi?

– Agyag – felelte a Doktor.

Lazov némi csodálkozással nézett rá, aztán széthajtotta a viaszos papírt. Sárga agyagdarab volt benne, akkora, mint egy kisebb alma. Megszagolta, belenyomta az ujját. Friss agyag volt, még meleg és zsíros.

– Mire kell neked? – kérdezte Lazov.

A Doktor hallgatott. Dulja lekapta a karabélyát, és tusával teljes erejével a lapocái közé vágott. A Doktor előretántorodott és az íróasztal szélébe ütközött. Kétrét görnyedt. Lazov felpattant a székéről.

– Kifelé! Mars innen!

Dulja értetlenül nézett rá.

– Magához beszéllek, Dulev őrmester.

Dulja kiment. Óvatosan tette be az ajtót. Lazov segített a Doktornak felegyenesedni. Odahúzott neki egy széket és ráültette. A Doktor sípolva lélegzett. Az ütéstől benne rekedt a levegő.

– Rágyújtasz? – kínálta a parancsnok. – Gyújts csak rá, engem nem zavar.

Lazov odanyújtotta neki az egyik cigarettát, és visszaült a helyére. Gyufát lökött oda neki. A Doktor rámeredt a gyufásdobozra, melyen „Отечественный огонь”² felirat állt. Micsoda hülyeség, futott át az agyán. A bátyuskák már a tüzet is államosították. Rágyújtott a cigarettájára, és mohón beleszívott. Visszatette a gyufásdobozt az asztalra, és a parancsnokra tekintett.

– Felöltözhettek?

Lazov bólintott. Tollával megbökte az agyaggombócot, mintha undorodna kezel megérinteni.

– Hol fejtet? – érdeklődött.

– A Duna partján.

Lazov magyarázatot várt. A Doktor kerülte a tekintetét. Sehogy sem fűlt hozzá a foga, hogy megmagyarázza a parancsnoknak, mire kell neki az agyag.

– Így foglalom el magam. Figurákat készítek – szólalt meg végül.

Lazov fürkészőn méregette. Nem sietett. A Doktor öltözni kezdett. A parancsnok óvatosan fogott a dologhoz.

– Ketten a csoportotokból, az anarchisták. Goran Tafrov és Kalojan Popov, akit Kanónak neveznek. Szökésről beszéltek.

A Doktor öltözködött. Még mindig kerülte Lazov tekintetét.

2 – „Hazai tűz” (oroszl).

приклада между плешките. Доктора залитна напред и се блъсна в ръба на писалището. Превеи се на две. Лазов скочи от стола си.

– Напусни! Марш оттука!

Дулята го гледаше с недоумение.

– На тебе говоря, сержант Дулев!

Дулята излезе. Затвори внимателно вратата. Лазов помогна на Доктора да се изправи. Придърпа му стол, сложи го да седне. Доктора дишаше със свистене. Ударът му бе изкарал въздуха.

– Ще запалиш ли? – предложи комендантът. – Запали, не ми пречиш.

Лазов му подаде едната цигара и седна пак на мястото си. Подхвърли му кибрит. Доктора се загледа в кибритената кутийка с надпис „Отечественный огонь“. Що за глупост, мина му през ума. Братушките бяха национализирали и огъня. Той запали цигарата си, дръпна жадно. Върна кибрита на писалището. Погледна коменданта.

– Може ли да се облека?

Лазов кимна. Побутна топчето глина с писалката, сякаш се гнусеше да го докосне с ръка.

– Къде я копаяш? – попита.

– От брега на Дунав.

Лазов чакаше обяснение. Доктора отбягваше погледа му. Никак не му се искаше да споделя с коменданта за какво му служи глината.

– За занимание. Моделирам фигурки – каза най-сетне.

Лазов го изучаваше с поглед. Не бързаше. Доктора започна да се облича. Комендантът подхвана предпазливо.

– Двамата от твоята група, анархистите. Горан Тафров и Калоян Попов, дето му викат Кано. Говорили са за бягство.

Доктора се обличаше. Все така избягваше погледа на Лазов.

– Какво бягство, другарю комендант? Къде ще избягат, Дунава ли ще преплуват...

Лазов се подсмихна едва забележимо.

– То че няма къде, няма. Ще се издавят като плъхове още на половината път. А и другарите в Румъния ги чакат с „хляб и сол“... Но е станало дума. Оня, нашареният с мастило – Горан. Говорил е за бягство.

– Аз нищо такова не съм чул – каза Доктора и сам се учуди колко убедително прозвучаха думите му.

– А, не си. Моят човек, дето даже не е във вашата задружна групичка, е чул – ти не си.

Доктора мълчеше.

– Но да речем, хубаво, не си чул – великодушно продължи комендантът. – Въпросът е – занаят какъв ще чуеш.

Доктора го погледна, но не каза нищо. Продължи да се облича.

– Ти си тука на особена почит, Айранов. Умен, образован мъж, хирург. Хората ти имат доверие. Даже „кофтитата“, колкото и да е чудно. Много неща можеш

– Мифеде шокесръл, паранснок елтárs? Hová szöknének, a Dunán ússzanak át...?

Lazov alig észrevehetően elmosolyodott.

– Az már igaz, hogy nincs hová. Már félúton belefűlladnának, mint a patkányok. Meg aztán a román elvtársak is „meleg fogadtatásban” részesítenék őket... De akkor is szóba került. Az a tintafoltos, Goran. Szökésrőл beszélt.

– Én semmi ilyesmit nem hallottam – felelte a Doktor, és maga is csodálkozott, milyen meggyőzően hangzottak a szavai.

– Űgy, szóval nem hallottad. Az én emberem, aki még csak nem is tagja az öszszetartó kis csapatotoknak, hallotta – te nem.

A Doktor hallgatott.

– No, jó, mondjuk, hogy nem hallottad – folytatta nagylelkűen a parанснок. – A kérdés az, hogy mit hallasz ezután.

A Doktor rápillantott, de nem szólt semmit. Tovább öltözködött.

– Téged itt különösen tisztelnék, Ajranov. Okos, tanult ember vagy, sebész. Az emberek bíznak benned. Még a legnagyobb bitangok is, akármilyen meglepő. Sok mindent meghallhatsz, csak akarnod kell.

– Magának épp elég „antennája” van a táborban, semmi szüksége rám.

Lazov megrázta a fejét.

– Elég, azt monddod? Nem hiszem.

A Doktor befejezte az öltözködést. Leült. Szívott a cigarettáján. Lazov Lora fényképét tanulmányozta. Alsó sarkában apró pecsét: „Feidmann fivérek fényképszalonja”. Lorát arcán alig észrevehető mosollyal vették le. Kissé a kamera mellé nézett, haja fölött kacéran félreCAPOTT svájcisapka. A fekete-fehér fényképen szőke haja sötétbarnának látszott. A parанснокot egy hollywoodi színésznőre emlékeztette egy Humphrey Bogart-filmből, melyet évekkal azelőtt látott a szófiai Capitol moziban – mielőtt átalakították volna Szakszervezeti mozivá.

– Csinoska – jegyezte meg Lazov. – Vonzza az ember szemét. Az arca kicsit kurvás, de mi ketten már csak így szeretjük, nem igaz, Doktor?

A parанснок vigyorogva várta a reakcióját. A Doktor nem szólt semmit.

– Ű is a kórházban dolgozott? – érdeklődött Lazov.

– Igen. Ott dolgozott... – kezdte a Doktor, de gyorsan kijavította magát. – ...dolgozik, nővér a sebészetben.

Lazov odacsúsztatta a fényképet az asztalon a Doktornak. Az eltette.

– Feleségűl akartad venni, nem igaz? Már el voltatok jegyezve?

– Igen – felelte a Doktor.

– Jóval fiatalabb nálad, nem?

– De igen. Majdnem húsz évvel – mondta a Doktor. Lazov elfűtűentette magát.

– Hogy csinálod ezt, te? Ilyenek vagytok ti, sebészek – a betyár mindenit!

A Doktor nem válaszolt. Lazov érezte, hogy a Lora-téma kellemetlen neki, de esze ágában sem volt leszállni róla. Tovább faggatta Lorával való kapcsolatáról, noha részletesen ismerte dr. Dimo Ajranov teljes előtörténetét, életének és karrierjének körűlményeit. Annyiszor elolvasta a dossziéját, hogy szinte kívűlről tudta már. Tökéletesen tisztában volt vele, hogy a Doktor özvegyember – felesége tuberkulózisban halt meg

да чуеш, стига да искаш.

– Имате си достатъчно „антени“ в лагера, нямате нужда от мене.

Лазов поклати глава.

– Достатъчно, казваш. Не мисля.

Доктора приключи с обличането. Седна. Дръпна от цигарата си. Лазов разглеждаше фотографията на Лора. В долния ъгъл на снимката имаше малък печат: „Фотогр. ателие – Братя Фрейдман“. Лора бе заснета да се усмихва едва доловимо. Гледаше леко встрани от камерата, върху косата ѝ кокетно бе килната барета. На черно-бялата фотография русата ѝ коса изглеждаше тъмнокаестенява. На коменданта му заприлича на една холивудска актриса от филм с Хъмфри Богарт, който бе гледал преди години в софийското кино „Капитол“ – преди то да бъде преустроено в Профсъюзно кино.

– Хубавелка – коментира Лазов. – Хваща окото. Малко курвенска физиономия, ама ние с тебе такива ги харесваме, нали, Докторе?

Комендантът се захили, очаквайки реакцията на Доктора. Той не каза нищо.

– И тя ли в болницата работеше? – попита Лазов.

– Да. Тя беше... – започна Доктора, но бързо се поправи. – Тя е медицинска сестра в Хирургията.

Лазов плъзна снимката по писалището към Доктора. Той я прибра.

– Щял си да се жениш за нея, нали така? Бяхте ли вече сгодени?

– Да – каза Доктора.

– Тя не е ли доста по-млада от тебе?

– Да. С почти двацет години – каза Доктора. Лазов подсвирна.

– Как ги правиш тия работи, бе? Това хирурзите сте – мамата си трака!

Доктора не отговори. Лазов усети, че темата „Лора“ му е неприятна, но нямаше никакво намерение да се отказва. Продължи да го разпитва за отношенията му с Лора, макар да бе запознат в детайли с цялата предистория на д-р Димо Айранов и обстоятелствата от живота и кариерата му. Беше чел досието му толкова пъти, че почти го бе запааметил наизуст. Отлично знаеше, че Доктора е вдовец – жена му бе починала от туберкулоза през 46-а, след дългогодишно влачене по белодробни санаториуми. Деца нямаша. За Лора пък знаеше, че е разведена с първия си мъж – почти скандален факт и голяма рядкост за времето. Въпреки това комендантът го накара да му разкаже за медицинската сестра. Доктора му съобщи с две думи, че Лора е имала неуспешен първи брак.

– Парясница, значи – обобщи Лазов. – Не си ли огорчен, че не ти пише? Не ти идва на свиждане...

– Тя е идвала, но не ми разрешихте свиждане – тихо отвърна Доктора. Лазов едва се сдържа да не избухне. Овладея се с видимо усилие.

– Това все едно не съм го чул – процеди най-накрая.

Доктора го погледна в очите. Лазов му се усмихна благо.

– Докторе, виж какво съм намислил. Ти нали ме беше молил да направим лечебница на Обект №2?

'46-ан, miután hosszú évekig járt szanatóriumról szanatóriumra. Gyerekük nem volt. Loráról pedig tudta, hogy elvált az első férjétől – ez abban az időben szinte botrányos volt és ritkaságszámba ment. Ennek ellenére a parancsnok kényszerítette a Doktort, hogy részletesen meséljen neki a nővéréről. A Doktor két szóban közölte vele, hogy Lorának volt egy sikertelen első házassága.

– Aha, tehát elvált asszony – állapította meg Lazov. – Nem bánt, hogy nem ír neked? Látogatásra se jön...

– Jött ő, csak ön nem engedélyezte nekem a látogatást – felelte halkán a Doktor. Lazov alig tudta visszatartani dühkitörését. Látható erőfeszítéssel uralkodott magán.

– Ezt meg se hallottam! – sziszegte a foga között.

A Doktor a szemébe nézett. Lazov nyájasan rámosolygott.

– Doktor, hadd mondjam el, mit ötöltem ki. Megkértél ugyebár, hogy csináljunk orvosi rendelőt a 2. sz. Objektumon?

A Doktor bólintott, tűnődve, mire akar kilyukadni Lazov.

– Ha most beleegyezel, hogy együttműködsz velem, ígérem, hogy két héten belül rendelőt rendezek be. Nem lesz valami nagy szám, de lesznek alapvető gyógyszerek, csavarok, spiritusz, jó, ami oda kell... Megmondod, mi, és én beszerezem. És kinevezlek a Kettes számú objektum orvosának. „Csókos” munka, semmi földtúrás. Semmi híg moslék. Tűrhetően étkezel, az altisztekkel. Semmi perc alatt visszanyered az emberi formádat. Na, mit mondasz?

A Doktor meredten bámult rá.

A homályban közeledő hangok szűrődtek be odakintről. Aztán parancsszavak következtek és csizmadobogás. Kinyílt az ajtó. Valaki felkapcsolta a világítást. A plafonról aláfüggő két gyenge, zümmögő lámpa nem volt képes megvilágítani a hatalmas barakkot. Gyér fényük két sárga ívet képezett a helyiség két végében, a középső rész azonban félhomályban maradt.

A rabok emeletes priccseken voltak összezsúfolva. Egyesek forgolódtak álmukban, mormoltak valamit. A tetőn át befolyt az esővíz, és végigcsurgott a padlón. A „kályhában” – egyszerű bádoghordóban – tűz pislákol.

Tízegynéhány géppisztolyos felügyelő rontott be a barakkba. Parancsok röpködtek:

– Felkelni! Felkelni, féreg, ellenőrzés! Felkelni, férgek!

A felügyelők rugdosni kezdték a priccseket. Az emberek álmosan és riadtan tápázkodtak. Tarhov belépett a barakkba, és megindult a két sor priccс közötti folyosón, nyomában két egyenruhással, akik lövésre készen tartották géppisztolyukat. Az ezredes kezében ott volt a tányér étel. Lazov a barakk bejáratából teli torokból elkiáltotta magát:

– Felállni a szovjet NKVD-ezredes fogadására!

– Nem szükséges – emelte fel a kezét gyorsan Tarhov. – Dögöljete csak, gazfickók. Aztán kijavította Lazovot:

– NKGB, parancsnok elvtárs. Már NKGB a neve, vagy ha tetszik – Narkomgoz-

Доктора кимна, чудейки се накъде бие Лазов.

– Ако сега се съ согласиш да ми сътрудничиш, ти обещавам до две седмици да оборудвам една лечебница. Нищо кой знае какво, но ще има основните лекарства, бинтове, спирт, йод, каквото там трябва... Ти ще кажеш какво и ще го осигури. Ще те назнача за лекар на Втори обект. „Перваз“ работа, край на копането. Край на редкия буламач. Ще се храниш сносно, със старшините. За нула време ще заприличаш на човек. Какво ще кажеш?

Доктора го гледаше втренчено.

В мрака се чу как отвън се приближиха гласове. Последваха команди, тропот на ботуши. Вратата се отвори. Някой включи осветлението. Двете слаби бръмчачи лампи, висящи от тавана, не бяха в състояние да осветят цялата огромна барака. Мътната им светлина образува две жълти дъги в двата края на помещението, а средната му част остана в полусянка.

Лагеристите бяха натъпкани на двуетажни нарове. Някои се въртяха в съня си, бълнуваха. През покрива се стичаше дъждовна вода и шуртеше върху пода. В „печката“ – прост тенекиен варел – догаряше огън.

В бараката нахлуха десетина надзиратели с шмайзери. Заваляха команди: – Ставай! Ставай за проверка, гад! Ставайте, гадове!

Надзирателите ритяха нарове. Мъжете се надигаха – сънени, уплашени. Тархов влезе в бараката и тръгна в просеката между двата реда нарове, следван от двама униформени с готови за стрелба шмайзери. Полковникът държеше в ръка чинията с храна. Лазов се провикна с цяло гърло от входа на бараката:

– Изправи се за среща със съветския полковник от НКВД!
– Няма нужда – бързо вдигна ръка Тархов. – Лежете си, мръсници.

После поправи Лазов:

– НКГБ, другарю комендант. Вече се нарича НКГБ, или ако предпочитате – Наркомгосбез. Народный комиссариат государственной безопасности.

Лазов смотоледи нещо извинително. Едва сега в бараката влезе и Рознер, който стискаше в ръка „Лайка“-та. Той изучи с поглед помещението и се намръщи. Светлината вътре не беше достатъчна за снимки.

Тархов през това време оглеждаше лагеристите. Сред тях бяха Доктора, Васил и Кано, един до друг на нарове. Руснакът направи още няколко крачки навътре в просеката и тържествено поздрави:

– Здравейте, врагове на народната власт!

Никой не му отговори. Лагеристите го гледаха от нарове – стреснати, неразбиращи. Беше тихо. Чуваше се дъждът отвън. Дулята забеляза, че един лагерист все още спи на нара. Издърпа го от горния кат и го събори на пода. Мъжът се заозърта слисано.

– Кой от вас знае песен за Сталин? – попита на висок глас Тархов.

Отново никой не отговори. Тархов постави чинията на пода и махна пох-

besz. Narodnűj Komisszariat Goszudarsztvennoj Bezopasznosztűi. ⁴

Lazov valami bocsánatfélét motyogott. Csak ekkor lépett be a barakkba Rozner, kezében a Leicát szorongatva. Végigpillantott a helyiségen és elkomorult. Nem volt bent elég fény a fotózáshoz.

Tarhov közben a rabokat méregette. Ott volt köztük a Doktor, Kano és Vaszil, akik priccsszomszédok voltak. Az orosz tett még néhány lépést befelé a folyosón, és ünnepelesen köszöntötte őket:

– Üdvözetem, néphatalom ellenségei!

Senki sem felelt neki. A rabok priccseikről figyelték – ijedten, értetlenül. Csend volt. Hallatszott az eső kopogása. Dulja észrevette, hogy az egyik rab még mindig alszik a priccсэн. Lerángatta a felső ágyról, és a padlóra teperte. A férfi kábán pislogott körül.

– Ki tud közületek egy dalt Sztálinról? – kérdezte emelt hangon Tarhov.

Most sem felelt senki. Tarhov a padlóra tette a tányért, és levette róla a fedelet. A rabok szeme elkerekedett ennyi étel láttán – sertéshúszletek, főtt krumpli, sültcsirke-darabok. Rozner közelebb lépett a fényképezőgéppel, beállítva az objektív fényrekesztét. Tarhov nyájasan mosolygott.

– No? Nem kell félni, csak bátran. Ki tud egy dalt Sztálin elvtársról?

A rabok egytől egyig az ételt bámulták. Egyikük – Grigor nevű, magas, csontosóvány hatvanéves férfi – legyőzte félelmét és megmozdult. Leszállt a priccсéről. Mindenki őt nézte.

Grigor előrelépett.

Tarhov csak most vette észre, hogy Rozner diszkrétan próbálja félrehívni.

– Mi az, alhadnagy?

Rozner zavartan odalépett hozzá, és a fülébe súgta:

– Sötét van, ezredes elvtárs. Túl gyenge a világítás az exponáláshoz...

Tarhov gyilkos tekintettel mérte végig.

– Maga most a bolondját járatja velem?!

– Nem hoztam vakut – motyogta Rozner –, és ennyire fényérzékeny film nincs a csomagomban...

– Nem érdekel, parancsolom, hogy fényképezzen! – vágta oda Tarhov. Rozner kinyitotta a száját, hogy ellenvetést tegyen, de az ezredes olyan fagyos hangon tette hozzá: „Nem fogadok el kifogást”, hogy meggondolta magát és visszahúzódott.

Tarhov haragosan mérte végig. Aztán Grigor felé fordult, és jelt adott – „gyerünk, énekelj!”

Grigor habozott. Rákezdett a dalra, de hangja érdes, rekedt volt. Nyelt egyet. Tarhov sötét tekintettel figyelte. Grigor előről kezdte, ezúttal határozottabban. Szép hangja volt, s emellett nagyon jó oroszszággal énekelt.

Ot kraja do kraja, pa gornim versinam

Ggye volnűj arjol szaversajet paljot,

A Sztalinye mudrom, radnom i ljubimam -

Prekrasznuju pesznyu szlagajet narod.

лупака. Очите на въдворените се разшириха при вида на толкова храна – парчета свинско, варени картофи, късове печено пиле. Рознер се приближи с фотоапарата, настройвайки блендата на обектива. Тархов се усмихна благо.

– Е? Не се стеснявайте, смело. Кой знае песен за другаря Сталин?

Лагеристите до един гледаха храната. Един от тях – висок и кльошав 60-годишен мъж на име Григор – се престаши и се размърда. Слезе от нара си. Всички го гледаха. Григор пристъпи напред.

Тархов чак сега забеляза, че Рознер се мъчи да му привлече вниманието.

– Какво има, младши лейтенант?

Рознер се приближи и смутено прошепна в ухото му:

– Тук е тъмно, другарю полковник. Осветлението е твърде слабо за експозиция...

Тархов го изгледа на кръв.

– Ти какво, подиграваш ли се с мене?!

– Не нося светкавица – мънкаше Рознер, – а нямам толкова светлочувствителен филм в багажа...

– Не ме интересува, заповядам ти да снимаш! – отсече Тархов. Рознер отвори уста да възрази, но полковникът добави: „Не приемам оправдания“ с такъв леден тон, че се отказа и се дръпна назад.

Тархов го изгледа свирепо. После се обърна към Григор и му даде знак – „Хайде, пей!“

Григор се поколеба. Започна да пее, но гласът му излезе хриплив, пресипнал. Той преглътна. Тархов го гледаше с мрачно изражение. Григор започна отначало, този път по-решително. Гласът му бе хубав, освен това пееше на много добър руски.

От края до края, по горным вършинам,
Где вольный орел совершает полет,
О Сталине мудром, родном и любимом –
Прекрасную песню слагает народ.

Григор понечи да продължи с втория куплет, но Тархов запляска с ръце във възторг.

– Молодец! Вземи, яж.

Тархов сложи няколко мръвки в празната чиния и му я подаде. Григор я пое с трепереща ръка, без да смее да яде.

– Яж, не се стеснявай! – подкани го руснакът.

Григор се дръпна встрани и закривайки с тяло чинията от останалите, започна да граби месото и да го тъпче като обезумял в устата си. Дъвчеше надвентри, тъпчеше се пак. Тархов му се полюбува известно време, после се обърна към останалите.

– Кой друг знае песен за Сталин?

Тишина. Чуваше се само мляскането на Григор. Чинията с останалата храна приковаваше погледите на лагеристите. Васил не можеше да откъсне очи от ме-

(Vidékről vidékre, hegycsúcsokon át,

Amerre a szabad sas száll,

A mi bölcs, szeretett Sztálinunkról

Gyönyörű dalt költ a nép.)

Grigor már rákezdett volna a második strófára, de Tarhov lelkesen tapsolni kezdett.

– Malagyec! Fogd, egyél!

Tarhov néhány húsdarabot tett az üres tányérra és átnyújtotta neki. Grigor remegő kézzel vette át, és nem mert hozzáfogni.

– Egyél, ne félj! – biztatta az orosz.

Grigor oldalt húzódott, és testével takarva a tányért a többiek elől, örült mohósággal tömni kezdte a húst a szájába. Csak félig-meddig rágta meg, és már tömte is be a következőt. Tarhov egy ideig gyönyörködött benne, aztán a többiekhez fordult.

– Tud még valaki egy dalt Sztálinról?

Csend. Csak Grigor csámcsogása hallatszott. A tányér a maradék étellel minden rab tekintetét fogva tartotta. Vaszil nem tudta levenni a szemét a húsról. Nyelt egyet, és megmozdult. A Doktor megragadta a kezét, de már késő volt – Vaszil határozott mozdulattal leugrott a priccsről.

– Én tudok, ezredes elvtárs! – szólalt meg oroszul.

– Gyere közelebb – mondta Tarhov. – Bravó, szépfiú!

Kedvtelve nézett végig Vaszil karcsú alakján. Odaintett Roznernek, hogy fény-

сото. Той преглътна, размърда се. Доктора го сграбчи за ръката, но вече беше късно – Васил скочи решително от нара.

– Аз знам, другарю полковник! – каза на руски.

– Приблѝжи се – каза Тархов. – Браво, красавец!

Той огледа одобрително снажния Васил. Даде знак на Рознер да снима. Младши лейтенантът вдигна апарата в готовност.

Васил запя. Рознер започна да щрака кадри – с ясното съзнание, че е безсмислено. За да не хаби напразно филма, се преструваше, че превърта лентата след всеки „кадър“, а в действителност експонираше един и същи отрязък от нея.

В това време Васил пееше с треперещ глас:

Для нас открыты солнечные дали,

Горят огни победы над страной...

Васил се запъна. Тархов му подсказа:

– На радость...

Васил бързо поднови песента:

На радость нам живет товарищ Сталин,

Наш... – изведнъж се запъна и млъкна. Не помнеше как продължава текстът.

– Наш...? – подкани го Тархов. Васил го гледаше безпомощно. Отваряше уста, но от нея не излизаше звук. Внезапно Тархов замахна и го удари с чинията в лицето. Васил рухна на земята. Тенекиената чиния издрънча на пода, месото се разпиля наоколо.

Ужасен, Рознер смъкна фотоапарата. Тархов, изпаднал в бяс, риташе падналия Васил където свари. Васил стенеше. Лагеристите гледаха със страх.

Докато го риташе, Тархов довърши куплета на пресекулки:

Наш мудрый... вождь, учитель... дорогой! – запъхтян, той спря да го рита. Васил остана да се превива на пода. По лицето му имаше кръв. Тархов изгледа с безгранична злоба лагеристите:

– Мръсна фашистка сган!

Руснакът се обърна и излезе. След него напуснаха Рознер, Лазов и най-накрая – надзирателите. Лагеристите не помръдваха.

Щом и последният надзирател излезе, всички скочиха от наровете да събират разпиляната храна. Вдигна се глъчка. Бутаха се, блъскаха се, опипваха пода... Доктора скочи от нара. Разблъска мъжете, за да достигне до Васил. Повдигна главата му.

– Васе? Чуваш ли ме, Васе?

Васил само простена в отговор.

кэпеззен. Az alhadnagy készenlétbe helyezte a fényképezőgépet.

Vaszil belefogott az éneklésbe. Rozner kattogtatni kezdett – tudván tudva, hogy értelmetlen. Hogy ne pazarolja a filmet feleslegesen, úgy tett, mintha minden kilőtt „kocka” után tekerne a szalagon, de valójában végig ugyanazt a darabját exponálta.

Vaszil közben remegő hangon énekelt:

Dlja nasz atkrütü szolnyecsnüje dali,

Garjat agnyi pabjedüj nad sztranoj...

(Napos távlatok nyílnak előttünk,

Győzelmi tüzek égnek az ország fölött.)

Vaszil elakadt. Tarhov sűgött neki:

Na radoszty...

Vaszil gyorsan folytatta a dalt:

Na radoszty nam zsvijot tavaris Sztalin.

(Örömműkre él Sztálin elvtárs.)

Nas... – hirtelen ismét elakadt és elhallgatott. Nem jutott eszébe, hogy van tovább.

– Nas...? – nógatta Tarhov. Vaszil tehetetlenűl nézett rá. Kinyitotta a száját, de nem jött ki rajta hang. Tarhov váratlanul meglendítette a tányért, és arcul vágta vele. Vaszil a földre rogyott. A bádogtányér csörömpölve esett a földre, a hűs szétszóródott körülötte.

Rozner ijedten kapta le a fényképezőgépet. Tarhov dűhrohamában ott rűgta a földön fekvő Vaszilt, ahol érte. Vaszil nyögött. A rabok réműlten néztek.

Műg rugdosta, Tarhov szaggatottan befejezte a versszakot:

Nas mudrűj... vozsd, ucsitelj... daragoj! – kifulladásra.

(Bölcs vezérűnk és kedves tanítónk!)

Tarhov abbahagyta a rugdosást. Vaszil összegörnyedve hevert a padlón. Arcát vér borította. Tarhov határtalan gyűlölettel nézett végűg a rabokon:

– Mocskos fasiszta csűrhe!

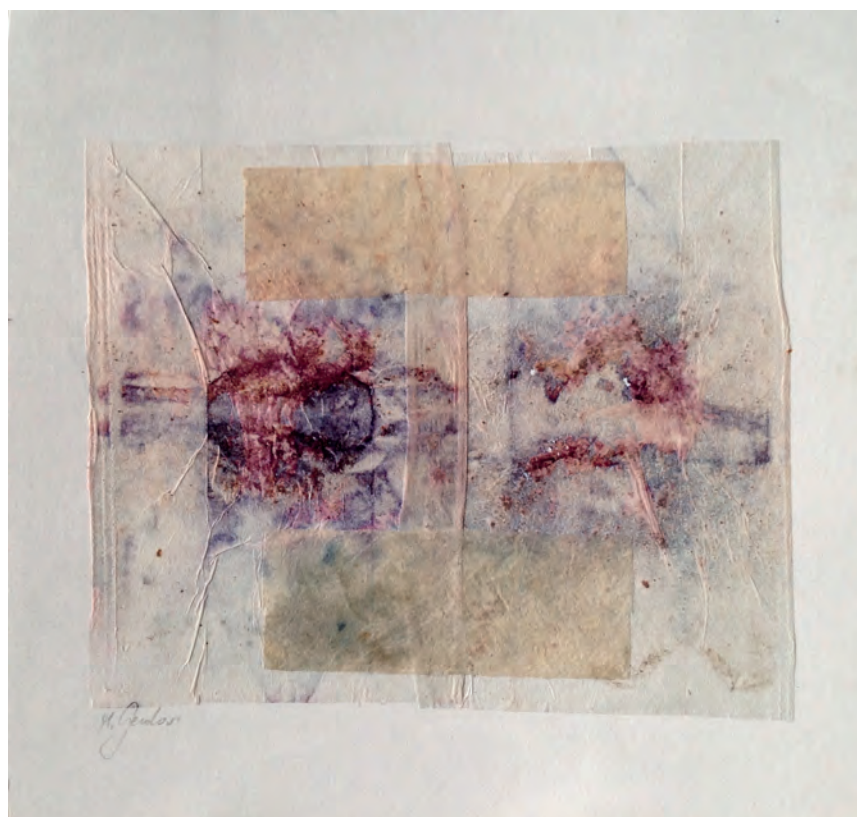
Az orosz sarkon fordult és kiment. Nyomában távozott Rozner, Lazov és legvégűl a felűgyelők. A rabok nem mozdultak.

Amint az utolsó felűgyelű is kitette a lábát, mind leugráltak a priccsekről, hogy összeszedjék a szétszóródott ételt. Kitört a zűrzavar. Lökдösödtek, egymásba ütköztek, a padlót tapogatták... A Doktor is felpattant a priccseről. Szétlökдöste az embereket, hogy Vaszilhoz férjen. Felemelte a fejét.

– Vaszi! Hallasz engem, Vaszi?

Vaszil csupán egy nyögéssel válaszolt.

Kovács Gergely Lajos fordítása

ЙОРДАН РАДИЧКОВ
Буквар и жабешка читанка

JORDAN RADICKOV

*Az ábécéskönyv és
a békaolvasókönyv*

Най-много в блатото говорят жабите. То е, защото по този начин преговарят своя буквар и своята жабешка читанка. Ако няма за какво да говорят, започват да се разпяват.

Песните им също са от жабешкия буквар и читанка. Обикновено пеят песента „Зажени се жаба, жаба кекерица“. Пеят я, не защото е най-хубавата жабешка песен (жабешките песни са коя от коя по-хубави), а защото е най-дълга. Запеят ли я вечер, могат да я пеят през цялата нощ.

Има една жабешка подробност, която хората не знаят. Ако някой или нещо прекъсне песента на жабите, те след това не я продължават от мястото на прекъсването, а я започват от самото начало. Същото се отнася и за разказите им. Затуй жабешките разкази и песни ни се струват безкрайни.

Жабите не записват никога нищо. За да не забравят чутото или наученото, те постоянно го повтарят. Така е открай време. Една жаба от блатото бе чула думата „коридор“ и за да не я забрави, си повтаряше на висок глас: „Коридор! Коридор!“ Друга пък, не знам къде, бе чула думата „монокини“ - съсипваше се да подвиква от блатото: „Монокини! Монокини!“ Подир време и другите жаби се научиха и започнаха и те да викат. Ако сте имали случай да минете покрай блатото някой път, сигурно сте чули жабите как подвикват „коридор“ и „монокини“. Мълви се, че между жабите имало и екстрасенси.

Какви ли работи само не се разпространяват в блатото!

A békák kuruttyolnak a legtöbbet a mocsárban. Azért, mert így gyakorolják az ábécéskönyvüket és az olvasókönyvüket. Amikor nincs miről beszélniük, dalra fakadnak.

A dalaik is a békaábécéskönyvből és a békaolvasókönyvből vannak. Általában a: „Házasodni készült a béka, gülüszemű békalányka...” kezdetű dalt dúdolgatják. Nem azért ezt éneklük, mert ez a legszebb békadal (a békadalok egytől egyig gyönyörűek), hanem mert ez a leghosszabb. Ha este zendítenek rá, egész éjjel dalolhatják.

Van a békáknak egy olyan tulajdonsága, amiről az emberek nem tudnak. Ha valaki vagy valami félbeszakítja a dalukat, utána nem ott folytatják, ahol félbeszakadt, hanem előlről kezdik az egészet. Ugyan-ez vonatkozik a meséikre is. Ezért tűnnek nekünk a békamesék és a békadalok végtelennek.

A békák soha semmit nem írnak le. Hogy el ne felejtsék, állandóan ismételtetik, amit hallottak vagy tanultak. Így van ez már ősidők óta. Az egyik mocsári béka meghallotta a „kerengő” szót, és hogy el ne felejtse, fennhangon ismételtette: „Kerengő! Kerengő!” Egy másik pedig, aki (már nem is tudom, hogy hol) a „monokini” szót hallotta meg – erejét nem kímélve kiabálta a mocsárból: „Monokini! Monokini!” Egy kis idő múlva a többi béka is megtanulta, és mondogatni kezdte. Ha előfordult valaha veletek, hogy egy mocsár mellett mentetek el, bizonyára hallottátok, hogy a békák azt kiabálják: „kerengő” meg „monokini”. És az a hír járja, hogy a békák között még bioenergetikusok is vannak.

Жабите твърдят, че били главните пазители на дъжда. Ако някой човек убие жаба с камък - щяло да завали. По-старите жаби разказват също така, че в някои индиански племена държат жаби, захлупени под гърне. Когато времето се засуши, бият захлупените под гърнето жаби, за да предизвикат дъжд. Дъждът, щом види, че бият и мъчат жабите, им се притичва на помощ и започва да вали.

На други места, като например по поречието на река Ориноко, индианците правели глинени статуетки на жаби. Слагали ги по хълмовете, но така, че да се виждат отдалече. Вярвали, че с тези глинени статуетки ще примамят дъжда. Дъждът, като забележел, че по хълмовете са наизлезли жаби, се запътвавал към тях, за да вали, без да разбере, че това не са истински жаби, а само глинени статуетки на жаби.

Единствени жабите знаели къде живее дъждът, с какво се храни и как се размножава. Затова тъкмо те могат да правят всякакви магии, за да завали.

Освен за дъжд, в блатото, изглежда, че се правят и други магии, но се пазят в тайна.

Ни една баячка или врачка не може да направи магия, ако в нея няма жаба. Старовремските вещици също са прибягвали в своите магии до услугите на жаби и това е описано най-подробно в книгите за деца. Възрастните се боят от вещици и жаби, затуй в техните книги не се разказва нищо за тях. Тази работа се предоставя само на децата.

Hogy miféle híreket nem terjesztenek a mocsárban!

A békák azt állítják, hogy ők az eső fő oltalmazói. Ha valaki közel agyonver egy békát, elered az eső. Az öregebb békák azt is mesélik, hogy néhány indián törzsben agyagedény alatt békákat tartanak. Amikor szárazság van, verik a békákat az edény alatt, hogy esőt idézzenek elő. Amikor látja az eső, hogy verik és kínozzák a békákat, a segítségükre siet, és esni kezd. Máshol, mint például az Orinoco folyómellékén, az indiánok agyag békaszobrocskákat készítenek. Dombokon helyezik el őket, de úgy, hogy messziről láthatóak legyenek. Úgy hiszik, hogy ezek az agyagszobrocskák magukhoz csalogatják az esőt. Az eső, amikor észreveszi, hogy a dombokon békák jelennek meg, útra kel feljűk, hogy eleredjen, anélkül hogy rájönne, nem igazi békák, csak agyagból készült békaszobrocskák.

Kizárólag a békák tudják, hol lakik az eső, mivel táplálkozik, és hogyan sokasodik. Pont ezért ők azok, akik képesek mindenféle esőcsináló varázslatra. Úgy néz ki, esőidézésem kívül más varázslatokat is végeznek a mocsárban, amiket azonban titokban tartanak.

Sem egy javasasszony, sem pedig egy jövendőmondó nem képes olyan varázslatra, amelyikben nincs béka.

Az egykori boszorkányok is a békák segítségéhez folyamodtak a varázslataik során, ami a gyermekkönyvekben igen részletesen le van írva. A felnőttek félnek a boszorkányoktól és a békáktól, ezért az ő könyveikben nem tesznek említést róluk. Ez csak a gyermekek kiváltsága.

Egy mocsári béka azt mesélte, hogy Japánban a sebre és az égési

Една жаба от блатото разказваше, че в Япония най-добрият лек за рана и изгорено бил чудотворният мехлем, приготвен от потта на жабата.

Но как ще накараш жабата да се изпоти?

Като я изплашиш!

За целта старите японски лечители поставяли жабата в кутия с огледални вътрешни стени. Затворена вътре, жабата, накъдето и да се обърне, вижда само собственото си отражение и така много се изплашва от себе си, че се изпотява. Лечителите събирали тази пот дни наред и я варели на тих огън, като постоянно я разбърквали с върбова пръчица. Този мехлем по чудотворност нямал равен на себе си.

Когато чу да се разказва за японския мехлем, някаква жаба се обади, че и тя веднъж така силно се изплашила, че почувствала как се изпотява като японска жаба.

Попитах я:

– Е, къде така много се изплаши, че се изпоти?

– Ами при зъболекаря – отговори невъзмутимо жабата. – Когато ходих веднъж на зъболекар, така много се уплаших там, че се изпотих като японска жаба.

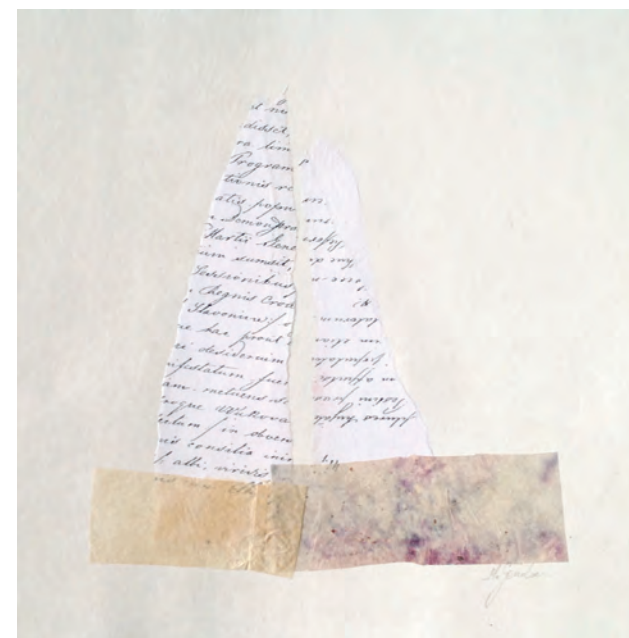
Жабите от блатото не ѝ повярваха, защото жабата няма какво да прави при зъболекаря! Но това не им попречи да завикат с пълно гърло: “Зъболекар!... Коридор!... Монокини!...”

sérülésre a legjobb gyógyír az a csodatévő kenőcs, amelyet békave-rejtekéből készítenek.

De hogy veszel rá egy békát, hogy izzadjon?

Hát úgy, hogy megijeszted!

E célból a japán gyógyítók tükrös falú dobozokba rakják a békákat.

Bárhová is fordul a bezárt béka, csak a saját tükörképét látja, aki annyira megijed önmagától, hogy beleizzad. A gyógyítók napokig gyűjtögetik ezt az izzadságot, amit lassú tűzön forralnak, miközben fűzfabottal folyamatosan kavargatják a főzetet. Állítólag nincs eme kenőcshöz fogható csodatévő krém.

Amikor az egyik béka meghallotta, mit mesélnek a japán krémről, közölte, hogy egyszer ő is úgy megijedt, hogy érezte, annyira megizzadt,

– Ето как ни излиза лошо име – говореха помежду си старите жаби.

Те си припомнях една на друга как преди време някаква съвсем никаква жаба бе чула, че ще подковават вола, и тя също вдигнала крак да я подковат. Оттогава хората все повтарят: “Чула жабата, че подковават вола – вдигнала и тя крак да я подковат!”

И си разказват още жабите колко много са на почит в различните страни на света. Така например дъщеричката на американския президент Бил Клинтън си имала у дома талисман малко жабче. Когато семейството на президента трябвало да напусне родното място и да тръгне за Белия дом във Вашингтон, бащата пуснал малкото жабче в реката Арканзас, за да не го измъчват във Вашингтон.

Пак според жабите в Париж имало паметник на жаба. Според жабешкия буквар и читанка Париж бил най-големият град. В него всички жаби ходели напарфюмирани с френски парфюми и говорели на френски език. Във френския език имало само една главна буква “Р”, а останалите букви не били никак важни, тъй че когато някой говори, може и да не ги употребява. Важно било да се произнася главно буква “Р”.

Ето такива чудесии си разказват жабите от своя буквар и читанка. На човека не му остава нищо друго, освен да ги слуша и да им се възхищава.

Обаче господинът, вместо да се възхищава на жабешкия

акър а япон бэка.

Megkérdeztem tőle:

– És hol ijedtél meg annyira, hogy megizzadtál?

– Hát a fogorvosnál – felelte rezzenéstelenül a бэка. – Amikor egyszer a fogorvosnál jártam, ott úgy megijedtem, hogy megizzadtam, akár egy япон бэка.

A mocsári бэкак nem hittek neki, mert egy бэкакnak semmi keresnivalója a fogorvosnál! De ez nem zavarta őket abban, hogy tele torokból üvölsék: „Fogorvos! Kerengő!... Monokini!...”

– Na, ezért van rossz hírünk – mondták egymás között az öreg бэкак.

Felidéztek azt az esetet, amikor régebben valamilyen teljesen jelentéktelen бэкачка megtudta, hogy az öкөр patkót kap, erre ő is felemelte a lábát, hogy megpatkolják.

Azóта az emberek egyre azt mondogatják: „Hallotta a бэка, hogy megpatkolják az öкрöt – felemelte a lábát, hogy ő is patkót kapjon!”¹

És a бэкак még arról is beszélnek, hogy milyen nagy tiszteletnek örvendenek a világ különböző országában. Az amerikai елнök, Bill Clinton lányának például volt otthon egy szerencsét hozó бэкачкаja. Amikor az елнök családjának el kellett hagynia a szülöhelyét, mert a washingtoni Fehér Házba költözött, az апа az Arkansas folyóba engedte a бэкак, hogy ne szenvedjen Washingtonban.

Szintén a бэкак szerint Párizsban van egy бэкаемлékмü. A бэкаабé-

¹ – BOLGÁR KÖZMONDÁS, jelentése: olyan ember, aki elérhetetlen, számára lehetetlen dolgok után vágyódik.

буквар и читанката, взема камък и го хвърля в блатото, за да накара жабите да млъкнат. Прави го от завист, защото нито може да бъде пазител на гъжда като жабите, нито може да пее като тях, нито някой го взема за талисман – като онуй жабче от реката Арканзас! А още по-малко може да се похвали, че е омагьосана царска гъщеря!

Единственото, което човек все още може, е да се изпотява като японска жаба, когато отиде на зъболекар!

Страх го е, затова се изпотява!

céskönyv és a békaolvasókönyv szerint Párizs a legnagyobb város. A város összes békája francia parfümmel beillatosítva jár-kezel benne, és franciául beszél. A franciában csak egy nagybetű létezik, az R, a többi betű nem fontos, ezért amikor valaki beszél, nem is kell használnia azokat. Csak az a fontos, hogy az R-t kiejtse.

Íme, ilyen csodákról mesélnek a békák a békaábécéskönyvükből és békaolvasókönyvükből. Az embernek pedig nem marad más hátra, mint hogy elragadtatva hallgassa őket.

De egy férfi ahelyett, hogy csodálta volna a békaábécéskönyvet és a békaolvasókönyvet, felkapott egy követ, és a mocsárba dobta, hogy elhallgattassa a békákat. Irigységből tette, mert ő sem az eső oltalmazója nem lehet, mint a békák, sem énekelni nem tud úgy, mint ők, és még szerencsét sem hoz senkinek, mint az Arkansas folyóban élő békácska! És még kevésbé dicsekedhet azzal, hogy egy elvarázsolt királyleány! Az egyetlen dolog, amire az ember még képes, hogy megizzad, amikor fogorvoshoz megy, akár a japán béka!

Fél, ezért izzad!

Iván Andrea fordítása

ЗА АВТОРИТЕ

АНДРЕА ИВАН (1970*) – преводач от български и норвежки. Живее в Будапеща.

АНЖЕЛА ТОШЕВА (1961*) – българска пианистка и музикален педагог. Живее в София.

ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ (1985*) – преводач. Живее в Будапеща.

ДОБРОМИР БАЙЧЕВ (1976*) – български писател, журналист. Живее в София.

ГЮЛА ВАРШАНИ (1948*) – журналист, живее в Будапеща. Разказът „Последният градинар“ на Гюла Варшани е публикуван в сборника с разказа „Францшатски истории“, издаден през 2019 г.

ЙОРДАН РАДИЧКОВ (1939 – 2004) – български писател, един от най-изтъкнатите представители на съвременната българска проза.

ЛАЙОШ КАШАК (1887 – 1967) – писател, преводач и художник, представител на унгарския авангард.

МАРТИН ХРИСТОВ (1966*) – преводачи и издател. Живее в София.

МИРОЛЮБА ГЕНДОВА (1956*) – български художник и приложник. Живее в Будапеща.

СВЕТЛА КЪОСЕВА (1955*) – преводач, редактор; живее в Будапеща.

A SZERZŐKRŐL

ANZSELA TOSEVA (1961*) – bolgár zongoraművész, zenepedagógus. Szófiában él.

DOBROMIR BAJCSEV (1976*) – író, újságíró. Szófiában él.

IVÁN ANDREA (1970*) – műfordító, norvég és bolgár nyelvből fordít. Budapesten él.

JORDAN RADICKOV (1939 – 2004) – író, a XX századi bolgár irodalom kiemelkedő alakja.

KJOSZEVA SZVETLA (1955*) – műfordító, szerkesztő. Budapesten él.

KOVÁCS GERGELY LAJOS (1985*) – műfordító. Budapesten él.

KASSAK LAJOS (1887 – 1967) – író, fordító, képzőművész, a magyar avantgárd képviselője.

MARTIN HRISZTOV (1966*) – műfordító és kiadó. Szófiában él.

MIROLJUBA GENDOVA (1956*) – képzőművész, iparművész. Budapesten él.

VARSÁNYI GYULA (1948*) – kulturális újságíró, Budapesten él. Az utolsó grádinár című írása a Franzstadti történetek című novelláskötetében jelent meg 2019-ben.

XEMUS

брой 1/2020 · година XXIX

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството
на българите в Унгария* през 1991 г.

Издание на *Българското
републиканско самоуправление*

Отговорен издател
д-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44

HÆMUS

1/2020 szám · XXIX évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

*A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa*

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1062 Budapest, Bajza u. 44.

